Milli Mallikas

Ristteed

Jutustused

Noor-Eesti Kirjastus Tartus

RISTTEED

MILLI MALLIKAS

RISTTEED

NOOR-EESTI KIRJASTUS
TARTUS

Trükitud J. Mällo trükikojas
Tartus 1926. a.

Inimene kisendab

Raudkividest müüritud magasiaida kõledas, pimedas õudruumis, avatud ukse valguse hallitades, porises — mesilasperena tarus — tööneegrite pühapäine kogumik, linna agitaatori sõnagranaatide suurtükiliha.

Külanäitelava vilets-räpane kaarus laudkast kägises sügisporiste veesaabaste raudkontsade all: vimmas turjad sekeldasid raskete kämmalde rühkides koolimajast hangitud kõnetooli ümber, seda kutsutud oraatori tarbeks nihutades imponeerivale seisukohale.

Poodiumi ees nagisesid taksikoeralikult kõverjalgsed harkkoivalised puupingid rida reas — aiva krigisevad, kumerselgsed, töörahva rahutute tagumikkude tambituna, ulatusid poolele põrandale, kus algas ruum seismiseks, kiilutud inimene inimesse.

Esimestes ridades istusid riigitoed, võimukandjad, mõned peenemad ametmehed: kordnik, vallavanem, kirjutaja, vallakoolmeister, paar poodnikku, külarätsep, mõned rinnakad ja laia istmega aleviemandad sulgkübarais. Ka jõukamaid taluperemehi oli tulnud „rahvanalja" pealt vaatama.

Tagapool trügis mass: kandimehed, popsnikud, talusulased, mõisamoonakad, päevilised. Naisteparv puskles pahemal seinal, eraldudes kui maakirikus.

Ootuse ja ärevuse rütm hundab kogumiku keres, avaldub kui maa-aluste tõugetena. Meeste kähisev bass, mõni tärisev tenor. Naiste sädistamine kui krõbeda tuule puhang sügislehestikus, kord teravnev, kord vaibuv.

Siis käib liikumine läbi ruumi. Siis on — hauavaik...

Kõnetoolil süttivad kaks rasvaküünalt. Kõnemehe pikergune kiilas profiil pigimustas püstharjustega parukas asetub poolviltu rasvavalguse paistele: „Seltsimehed!"

Kare ragisev hääl torkab järsku vilunud hoolimatusega magasiaida higiaurusesse hämariku kerra, sõnade esime-

sed tääklöögid sähvatuvad õhus, läbistavad popspiipude lehttubaka tossupilve. Esimesed mõtteraketid, kahest puhanud kopsust tõugatud, lendavad lõhkedes üle inimeste peade, põrkavad kiviseina, riivavad laevõlvi, pihunevad vastaku paemüüri nätskes tuimuses.

Vaadeldakse varjamatu uudishimuga võõra linnamehe nägu, jälgitakse liigutusi, miimikat, kuulatakse võõrast, harjumatut häält, sõna mõte ei ulatu ajudeni, lause tuum sureb, kustub kui rakett.

Kuid aeglaselt sigineb resonanss.

Ta algab vastakseinalt, koondab pihunevad mõtted, heli, rütmi. Miski tiheneb, reageerib, saadab elastilisi vastutõukeid. Hääle ladem heitub lademele, helide lainestik paisub tagasi, laieneb, kõrgeneb, nihkub ruumi südamele, sirutub võlvidele, ronib teona poodiumi sihis, kasvatab harja. Saab jõudu, julgust, on isegi häbematu, heidab trotsivalt tagasi iga silmivahele paisatud sõna; jonnakas ja kangekaelne, püüab uuesti, paiskab jälle: pallimäng. Atmosfäär tiheneb, kasvab helide kõuepilv, tuigub, võngub, täidab ruumi, imbub sooauruna, rabalehelisena inimese unisesse ajju. Hakkab liikuma ummistunud kellavärk, hakkab seedima unitõbine vaimusoolik, silmamuna kummub, tera süttib, kõrvus hundab, miski kummaline pontserdab rinnas.

Agitaator kõneleb. Inimene on õhupump, sülgab sõnade laviini, puristab, pressib julmalt, armuta. Miski noot domineerib häälestikus, paisub, saeb, teravneb, kisendab enese püsti vaheda poomina. Väsimatu on kõnetoru kugisev kuuliprits, krampleb kurguõun, viskleb agoonias kaelamuna üles-alla. Aeg peatus, ruum täitub, mass surmavaik: imeb käsnana endasse vihamürgi, verivaenu, neelab aplalt iga alla paisatud sõna; näljane, täitmatu. Agitaatori kuuliprits ragiseb, kriiskab suumulgu sihttoru.

Kuis see mees on väsimatu maalima elupilte, kujutlema sümbole, piiritu tema fantaasia. Ja võrdlematu ta lausete naturalism. Võtab ori-inimese, paiskab ta põrmu, rautab, aheldab, needib. Maalib kapitali-isanda groteski ebajumalana, mingi hiina loperguse molkusena, painav mõttetus maskis. Vajutab kodanlise rahajõmmi rautatud saapakontsa töölise kuklasse, punnitab silmi: näete, vennad! Kuski istuvad kuldsetel troonidel kroonitud veri-

koerad ja haisevad salvidest, millega neid võidnud jumal juutide muinasjutes: itsitavad võitud ahvinäod, võimu ja vägivalla pärdikud! Ümber vähemad peletised, eemal — kodused külakurnajad. Kõik nad imevad inimese verd, nülivad inimese nahka, poovad, müüvad, häbistavad: inimese. Nende hõbedast ööpotid, kaunistatud esivanemate portreedega, kangelastegudega alkoovides, kalliskivide ehitud pidemetega, on ääretäis seedimata verikäkkidest... Kuldvasika ratsanikud kihutavad täkkudel töörahva seljas, sõtkub ilmakorra tamp hommikust õhtuni, ehast koiduni, piits vuhiseb, okaspiits naksub, tungib lihasse, verre, ütti.

Mass vaikib ja imeb. Nälginud ja janust kõrvenud tema hing, põlvest põlve pärandatud Sahaara. Nüüd neelab ta kummalist vägijooki, joob enese täis kui käsn, imeb kaanina, joobub neist enesepiina-piltide veristest, fantastilistest sümbolitest. Veel, ikka veel! Kuulaks lõpmatuseni inimsoo Kolgatast, ise olla ristipoodud Kristus, tilkuda verd, seista suurima tragöödiana planeedil, teadmata miks.

Vaikus.

Siis torkab agitaatori nimetissõrm käsivarre kumeras poognas õhku: seal! Sünkpimedal ööl vilksatas tuluke. Täht langeb võlvidelt, meteori komma välgatas, tulikirgne sähvatus... Punetab, purpurneb, koidab. Kuldne sirp... tulise ketta kiirgav serv... vihk sooja valgust: päike. Liigub, tõuseb: päike! Kümmetuhat trompeeti: ärka, rõhutud rahvas!

Agitaator kisendas, inimene kisendas, inimese rind karjatas päikest, koidu röök läbistas õhku. Maa täis purustatud ahelaid. Vaba inimese palg jälle päikesele, valgusele, uuele hommikule. Võidukisa, juubeldavad trompeedid!

Nüüd kaovad pildid agitaatori kõnes. Sisemine palang on nii suur, et sõna kaotab mõiste, mõtte; tähendus, kuju, esemed vajuvad kaosesse. On vaid sõnade juga, hääle metsik ood, vaimu valing üle liha. Inimene kisendab, ilma suurim metsloom röögatab.

Sisemisest palangust köetud õhu sula metall heitub kaela kõverast lihatorust, purskab suhu, silmi, üle kõige liha. Suumulgu sihttoru pöördub paremale ja pahemale, üles ja alla, inimese eneseväljendamise ekstaas paisub, hääle-orgia veripulm annab aluse, millele kerkib protesti

koloss, joobumise ürgav koonus, teravneb püramiid üliinimlikus ekspressioonis otsejoones võlvidele, lõhub pilved, taeva, kõik. Inimese vaim on mootor, pressib enese lihasse, füüsilisse funktsiooni, liigutab happeid, vedelikka. Inimene kisendab, inimese liha röögib. Mis on sõnamõiste? On tähtis, et kisendataks, et veel kunagi ei ole inimene kisendanud nii grandioosilt. Kopsud kisendaks enesest pahupidi agitaator, sülitaks välja mao ja maksa, paiskaks soolikapuntra, viskaks oma haamerdava südame sajapäise hulga näkku. Inimene kisendab, sirutab kümme krampkõverat sõrme õhku, haarab massi, selle passiivi mateeria, muljub, voolib, kujutab, loob: uue ühiskonna, uue ilmakorra, uue religiooni, joobunud ise sugulise ekstaasini.

Mass vaikib ja imeb enesesse rohelist mürki. Kui käsn, kui kaan on ta enese täis tõmmanud. Siis liigahtub tuhatjalgne laiskelajas, tõstab mõmisedes pea, silmad verre uppunud: agitaatori hüüd on kui kõrgele paisatud piik. See kisa-hüüd tungib üdini, piitsutab meeled, sasib mõtted, tungib tulise orana tuhatpäise südamesse. See süda on suur kui toober, kannatlik täitmises, mahutab palju. Saades täis kobrutab verivahul. Nüüd tema ääretasa loksub seinast seina, põrandalt laeni, uputab kõik.

Pimedast keldrist, kui õudsest altilmast kostuvad hüüded, puhkevad kiidutormid, viha, vaenu, õnne, armastuse läbisegi, naised kriiskavad hüsteeriliselt, mehed on kui möirgavad sõnnid. Agitaator ja mass piitsutavad üksteist vastamisi, kihutades ikka kõrgemaile, ikka julgemaile hüpetele, suuremale teole, hukkudes zooloogilise ekstaasi põhjatusse kuristikku. Agitaator solist, mass — koor, hääl ja vastuhääl, kirgede purskkaevud sülitavad ristlevad häälejoad metsiku virrvarri põletispunktini. Elu näitelaval priiskab ürgjõud dramaatilises vormis, loomusundide purpurne paatos paiskub kõrgele järsul trepiastmel, amfiteaatrina ringis, kasvab, võistleb rütmis ja vasturütmis, pinguneb tempos, ohjetu, aheldamatu, ennasttappev.

Inimene kisendab, kaks tundi on agitaatori suumulgu sihttoru pöördunud paremale ja pahemale, üles ja alla, heites kurgukraaterist tuld ja tõrva: kaela lihatoru kahiseb, kops koriseb, kramp haarab mao, rinnakont ragiseb. Siis purskab hele verejuga agitaatori suust, purskab sar-

lakipunase fontäänina. Agitaator tuigub, haarab kätega õhku. Veider, abitu on see haaramine, siis langeb mees nätskelt poodiumile, küünal kukub, kustub, pimeduse tintmust laviin matab ruumi, inimesed. Mass röögatab haavatud lõukoerana. Tuld! Hele tiiskant: tuld! Tikk sädeleb, kustub. Teine, kolmas — kustub. Värisevad kramplikud sõrmed sorivad karbis, sädeleb tikk, valgustab vallavanema laia karvase näo, rusikas tõuseb ruumist, hoop näkku, vallavanem tuigub, maandub, tume kolks kivipõrandal, kisa, sajatus... pimedus.

Miski arusaamatu, mõttetu, sihitu algab ruumis, pime tegu pimedas, kõikide heitlus kõigiga. Tuhatjalgne pingutab liikmeid, lihased krambis. Ta haarab ja omandab, muljub, tallab, kägistab. Metsik kisa, tung läbisegi, sajatused, röök. Naiste nõelteravad kiljatused läbistavad leilise pimeduse, kostavad nõrkevad kaebed, tumenevad hoiged, kähisevad meeste kurguhääled, nohisevad ninahääled, laps nuutsub haledalt, abitult, niuksatab, on vaik.

Äkki seisavad suured hallid kogud avatud uksel, põlevad tõrvikud käes. Agitaator, kus on agitaator!? Ning esimesest valguse joast on küllalt, et tuhatjalgne järsku peatub omas pimedas pulmingus. Kõik ehmuvad, loobuvad, tungivad poodiumile. Rakus käed haaravad märkusetu kõnemehe, tõstavad ta kõrgele üle peade, kannavad kuulsat kandami, võlutud uuest ekstaasist. Mass trügib uksele, agitaator kandamil, julm rongikäik, öö, pragisevad tõrvikud, metsikud maskid, triumf. Kandami eel, millel tolknevad agitaatori lõdvad liikmed, tõrvikute valgustatud, hüpleb kolm vana naist. Mingis pidulik-häbematus enesest äraolekus pilluvad nad poriseid jalgu kahele poole, raplevad hüpates õõnsad rinnakotid, krambis sõrmed käristavad riideid, kitkuvad juukseid, silmad põlevad rohelises vosvoris.

Tormitsev ulguv rahvaparv vajub võidukäigul alevikku. Klirisevad aknad, sajavad kirved ja kangid ustele: vürtspoes, pudukaupluses, vallamajas, suurniku korteris. Jooks läbisegi, möll, heitlus.

Agitaatori kandam on unustatud kesk alevitänavat. Kolm konksninalist vana naist hüpleb ta ümber, suur karvane koer istub kandami kõrval, kaabib parema käpaga kõrva ja ulub öösse. Kuski lauldakse koraali, kuski kat-

keb väär marseljees, kuski üürgab lõõtspill, kägiseb kortsmoonik, kuski tõmmatakse inimest oksa.

Paugud, pussnoad: inimene kisendab. Maja on leekides, teine maja, kolmas maja. Alev põleb, inimene kisendab. Inimene tantsib ja kisendab. Inimene süütab ja kisendab. Inimene tapab ja kisendab. Inimene saab terase rindu ja röögatab. Tapja ja tapetu: on inimene ja kisendab.

Alev põleb kesk ööd. Verikollased leegid kahjutavad taeva, lõustavad inimese näo, kisendaja näo, tapja näo, surija näo. Inimese lõust kisendab, hirmus on inimese lihatoru oreliröök, suumulgu *forte fortissimo*.

Ah, kõik inimesed on vennad! Inimesed on — jumalad! Inimesed-vennad haaravad käed, tantsivad pühi ringmänge, kisendavad põlevale majale, lamajale, poodule, enesele-jumalale. Hüppavad ürgtantsu, kepslevad uue religiooni vastsündi, jumalata taeva all, templita maal. Maandub liha, pühas ürgekstaasis priiskab looming, suur Paan on tulnud. Verikollane Paan on tulnud, köidikud langevad, ahelaid kanda ei taha. Inimese liha kisendab, inimene teotseb, püha ürginimene talitab. Inimene hävitab ja loob, tapab ja sigitab. Vabaduse tääklöögid ihust ihhu...

Kaks tundi meelemärkuseta, avab agitaator silmad. Ta lebab kanderaamil kesk tühja laia alevitänavat. Põleva alevi verised keeled kohutavad öö musta tagaseina. Läpastav suits matab hinge. Inimeste hääled on kauged, võõrad, uskumatud agitaatori kumisevais kõrvus. Ta ei suuda väsimuse ja nõtruse pärast liigutada ainustki liiget. Suur karvane koer istub raami kõrval, nina võlvile sirutatud ja ulub läbitungivalt. Kolm vana naist tantsib inimespoja ümber, kes kukkunud oma enese verre. Olnud Kristuse mõrsjad, natsareenlase liignaised — need palvemajade ulgujad, kirikulaulude sitked venitajad, preestrite põlvekaapajad, — nüüd nemad andunud uuele lunastajale, kes tulnud. Kolm vana külanaist, luist ja lahjat, tantsib teisele inimese pojale, hüpleb suurtes sopastes saapakontsudes, seelikud porisolkmeis, hingeldades oma viimseid vaevanatukesi.

Agitaatori klaasmunad silmkoopas kuhjuvad kabuhirmul nägemusest, ta kaame profiil põrgahtub viirastu-

sest, kops soliseb veres, hall raputab ihu, läheneb õudne ja sõnatu: surma tants. Kolm ilget suud puristab talle näkku hingeldava totruse, kõverad kondised käed teevad ta ümber fataalseid ringe, näljased küüned ulatavad ihu: inimene kisendab, agitaator kähiseb, punasest elumahlast mattub lõõr.

Siis salvavad naised, kolm joobunud vana kassi, oma kiimad küüned ta lihha, käristavad riided, hambutud suud lõikavad kaela, õlga, kõhtu, puusa, üska. Ja kriiskavad öösse kui marru hammustatud hundid.

Neile kaasa ulub suur karvane koer, koon tõstetud taevale, leekidele, laotusele, mis otsatu.

1920.

Roobastel

Kaer oli poesell, kahekümne kolme, jalad harkis, suvisärgis nahkvööga, nokkmüts kelkides kuklas, nii ta võitles müügilaua barrikaadil, haspeldas kätega, mõõtis palehigis riiet, kaalus nahka, luges nööpe ja haake, vastas soove, pilke, küsimusi.

Müügileti ees põranda nelinurgal tungis peale tige sadajalgne elukas, rüseles ja rabeles kirikust heitunud pühapäevne külarahvas, tükkis selga ostja-elajas, kes oma raha eest oli nõudlik, läbematu ja küünarnukkidega.

Pesuriiet? — Kaer võttis ja mõõtis. Tosin nööpe — luges. Korsett mamslile, nummer 62, ikka veel kitsas? — Kaer naeratas. Teisal — kaks ja veerand villast — peremehe kirikupüksteks, riie kui nahk, kaks arssinat lai. On's põlleriie pesukindel? Kaeral leidus kõike, ja kõik, mis Kaeral oli, see oli ka pesukindel, hea ja odav. Haspeldas sõdurina müügilahingus, vilunud ja kohkumatu. Oli hüppega riiulil, veeres värtnana alla, kaks trepiastet sammus, heitis rasked riidekangad atakeeriva karielaja lõugade vahele, kadus virnade taha, kandis teisale karpe siidipaelte ja ehetega. Juba teisal: Kaer sulgus rätsepate suud-silmad kuuevoodri, jõhvriide, vati ja rullniidiga, paiskas kingseppadele alla talla- ja pastlanaha rihmu, saapapealseid, sääri, kontsaplekka, täiteks kihetuid koivaääri, pigi, saapatikke, traati — kollast või valget? Teisal — Kaer tuli, kaks paabeli-torni mütsikartongidest kõhul. Võitlus oli äge, higine, kulukas.

Kaer töötas automaatselt, viie aasta viludes, mängides edenes töö, inimene oli üleskeeratud müümismasin, võttis ja andis, haaras ja jooksis, oli kohal, õiendas, seisis uue vastasega silm-silmas, sai jagu. Oli igal pool kui jumal, silmas, kuulis, tabas, kõneles, kõigiga ja korraga.

Nägi enese ees kortspalgse talutaadi hallitanud kurguhabemega, tõi piiptubaka, naelase lehtmahorka, pakk tuletikka, viielise piibunosu. Mõisavalitseja — lühike, üma-

rik (säärane hantvärk!), väikeste siniste seasilmadega — Kaer ulatas talle jalutuskepid, vehkles nendega teise higise nina all, kiitis kaupa, jutustas anekdoodi, pilgutas silma, tõukas pöidlaga parema vurru kõrgemale, oli teisal. Kuivad krõbedad eided rebisid kõverate luuvaluste sõrmedega sitsikangaid, hõõrusid poeriiet sülgekastetud nimetisega, leidsid olevat halva ja kalli. Ei lähe? Kaer haaras sitsikangad, paiskas leti alla hunnikusse, tulgu homme, siis on parem ja odavam.

Müütas väiksele süstsilmsele alevineiule — pagaripiigale — garnituusi ilunööpa bluusi ehteks, tegi kummardusi, hõõrus käsi, vaatas tüdrukule silma, piilus kaeluksesse, pani käe südame peale — olge nii lahked! Teisal — Kaer jooksis, küsis, vastas, mõõtis, kaalus, luges, pidas arvet peas ja paberil, veeres müügileti ühest äärest teise, pliiatspulk ja pooleni põlenud pabeross kõrva taga. Kaubeldes näpistas külatüdrukuid lõuast, külvas üle alevi õmbluskooli kasvandikka naeratluste ja pilkudega, oli isadele ja emadele väimeespoeg iga kella ajal. Kasseeris raha, kiitust, imestust, sõimu, piigade vargseid pilke, naeratlusi, punastamisi, kõike mis saada ja ripakil. Väntas väsimata koivadega nurgast nurka, seinast seina, kandis kaupa kui kass poegi, lõbus ja hasardis, kõike lahendas, kümne ostjaga korraga kontaktis, shonglöör! Nägu naerul, naeratav lõpmata, vahet pidamata, naeratas tühjalt ja mehaaniliselt, elukutseliselt kui opereti-armastaja, pühkis rinnatasku siidirätiga higi otsalt, kergitas püksa: kaheksa tundi järgemööda.

Siis hõrenes rahvast suitsupilvine poeruum, Jumala õhtuke lähenes, peremehe päev oli lõpul. Kadusid poelaua eest taadid ja hallitanud samblaga kurgu all ja särgikaeluse sõõris. Lahkusid noored perepojad maniskites, kadusid sulased ja popsnikud, kelle sitsist kaelarätid olid otstega üle rinna sõlmitud. Loobusid külatüdrukud kümneses kretongis, mis krabises ja lõhnas trükivärvist, olid ära auranud odava „haisueliga“ piserdatud mamslid ja hantvärgi-emandad lihavate ihuohtrustega. Kõik olid koduteel kompsudega.

Kell üheksa sulgeti poeuksed.

Poodnik-peremees luges kassat, luges õndsusest kõverdunud sõrmedega kulda, hõbedat, paberit, vask jäi vahe-

tusrahana puutumata. Ta habemetu roosakas nägu ja jahuhallid silmakarvad ujusid mesises meeleolus.

Õpipoisist põnglane pühkis täissülitatud põrandat, nühkis labidaga ligedat kõntsa, tustis kulunud luuakontsuga sügavaid praovahesid.

Kaer seisis väsinult müügilaua äärel, korraga igav ja tülpinud, kohendas, tegi viimaseid kordaseadmisi. Ta silmad olid suitsust pundunud, kõrvad huugasid laadakõminast, keel, mis kogu päeva vilkalt hüpelnud, lamas nüüd rammalt ja pontsakalt hammaste taga.

Poeemand liikus aeglaselt kui hani oma sinises, lillelises satäänis, vedas oma ümarikku rasvast pugu küsivalt poeleti ja riiuli vahel, ööritas tagumikku, kiigutas puuse, möödudes müksas Kaera, see viskas hooletu pilgu järele, oli tülpinud, ei himustanud.

Kaer riivitas-lukutas uksed, kolm kangi taha, astus tuppa, istus söögitoa lauda. Sõi kiirelt, mehaaniliselt: sealiha jahukaste ja kartulitega, jõi teed võileiva ja suitsuvorstiga, ei tõstnud silmi, vaikis. Kuuldus peremehe rahalugemisest südamlikuks sulanud bass, emanda organid lasksid kuuldavale kahisevaid liiderlikka ninahäälikuid, laua all tegi naise jalg asjatuid katseid leida kontakti Kaera jalaga.

Tüdruk-teenija, kes lauda korraldas, toite kandis, oli plika, kahe punaka patsi ja hallide silmadega. Kaer püüdis neisse vaadata, oli videvik, ei mõistnud.

Lõpetanud toiduse mehaanilise puremise, kallanud alla kaks klaasi magusat teevett, astus Kaer nagisevat treppi mööda teisele korrale, jõudis oma kambrisse, mille õhk oli umbne, vähe niiske, lõhnas pesu ja veel mingi nimetu järele, nagu kõik madala laega magadistoad, mida keegi kunagi ei tuuluta. Istus Kaer toolile, ergud veel päevasest askeldamisest pingul, võttis laualt karbi, torkas paberossi hambaisse, süütas põlema, tõmbas suitsu sügavalt kopsu — oli mõnus, kuis see ergutas!

Laskudes hubaselt tooliseljale, sirutas Kaer jalad välja, tundis enese tugevana ja noorena, ettevõtlikuna ja kaaluvana, teadis, et teda himustavad naised ja tüdrukud. Peremehe kodunt eemalolekul oli mõnegi öö maganud ta lihava naisega, tunnud enese ümber ta sooja lopsakust, haistnud ta magus-läägeid lõhne, kuulnud kõrva ääres ta

liiderlikka ninahäälikuid. Liine, see plika köögist, kes tulnud olles hiljuti ja klõbistas praegu taldrekutega all, sellegi oli suudelnud juba, kohates ta hilisel õhtul koridoris — küll temagi parajal juhusel lähemalt Kaera tundma õpib, väga lähedalt, punakate juustega tüdrukutel on, tulise pihta, nahk kui lumivalge siid! Oli olnud asju alevimamslite ja külatüdrukutega. Mida vähem Kaer neid oli himustanud, seda kirglisemalt teda taheti: imelik oli see naiste tõug!

Kaer vaatas kella: oli paras aeg. Võttis peegli, silus juukseid, ajas õkva joone üle pealae. Silmitses end vähe edevalt, naeratles peeglile, rahuldus enese ilmest, keerutas vurre pöidla ja nimetise vahel. Heitis seljast tööülikonna voodisse, riietus tuliuuelt, keeras kaela värske tärkliskrae, sõlmis ripssiidist krudiseva kaelasideme, viskas suvipalitu õlgadele, kuivanud trepp nagises allamineva mehe all.

Söögitoast vapralt läbi sammudes ei austanud Kaer pilguga poeemanda sügavat rinnalõiget, kõhu pakkuvat kumerust, puusade edevaid ööritusi, oli villand sellest. Astus läbi köögi, näpistas tüdrukut rinnast, niuksatas see, palged õhetusid kõrvuni, paar kuldset sädet sähvatus pilgus. Kaer oli hoovis, oli teel.

Päike loojenes, lääs põles, tolmune tee lõhnas vankrimäärdest, hobusesõnnikust, ääres õitsesid sirelid, akaatsiad, soe uim lõi Kaerale pähe. Jõudis raudtee ülesõidule, käändus, leidis roobastelt, pabeross suus, käed püksitaskus — noobel noorhärra!

Oli jaamas.

Õhtune postirong huikas tähisposti taga, hulgus näljase hundina taga laani, taga kadakpõõsaid, ronis boamaona ülesmäge, raudsed sõrmed turtsusid sädemeid.

Jaamaesisel jooksid inimesed läbisegi — pühapäevne publikum. Kaer teretas, kummardas, naeratas, andis kätt, noogutas pead — kõik olid tuttavad, kõik tundsid Kaera. Kaer sülitas, heitis paberossiotsa roobastele: tüdinud oli ta neist igavestest nägudest! Kas siis elu muud midagi ei ole, kui see maskide näitus, mille iga joon, iga vistrik on talle tuttav tülgastuseni?

Mürtsudes lohises rong sisse. Inimesed ronisid välja, inimesed ronisid sisse. Teretused, hüüded, käepigistu-

sed. Kaubakäru veeres Kaerast mööda, pakkvagunit otsides. Teine kell, kolmas kell. Konduktori läbilõikav vile, rongi lühike asjalik huik, vedur puhkis, võttis vedu, vagunid veeresid ikka kiiremini, kuni sulas nägude rida akendel ühiseks jooneks...

Kaer vaatas rongile järele, pilutas silmi, pööras ümber. Ta ees seisis Udikas Miili ja Leeniga. „Saada meid vähe," — ütles Udikas; „ronime koju." Kaer oli nõus. Udikas ja tüdrukud elasid lähemas külas raudtee ääres. Kõik neli astusid roobastele, sammudes järele äsja lahkunud rongile.

Udikas võttis Leeni oma hoolde, toetas teda roobast mööda kõndimisel, näpistas, hullas, oli tujus. Tüdruk oli väike, peenlane, tõmmu, pikerguse näo ja suurte mustade silmadega, mille pilk täis sametit. Need silmad olid Kaera ammu huvitanud, neiu lähedus teda erutanud, ta kandis tüdruku vastu seda kõditavat uudishimu, mida tuntakse ainult naise vastu, kellelt pole kogemusi, kelle õrnusi alles ette kujutatakse: ei olnud juhust leidunud seni olla tüdrukuga kahekesi. Kaer oleks praegugi tahtnud olla Leeni saatja, teda erutasid ja ässitasid Udika hullamised ja tüdruku närviline naer. Kaer kõndis Miili kõrval ükskõiksena, pahurus ilmus poisi hinge, mürgitas meeleolu, kortsud süvenesid otsal.

Päike vajus taha silmapiiri, videvik tihenes. Miili kaebas väsimust, nad ei jõudnud järele esimesele paarile, jäid maha. Kaer võttis Miili käsivarre, vaikides sammusid nad piki roopaid, kahel pool teed kerkisid soised aurud, eemal sinetas mets, kutsus redusse.

Miili oli madal, tüse, ümmariku tedretähise näoga. Kandis linakollast palmikut, silmad linaõilme sinised, väikesed. Oli peretütar, alles kevadel tulnud peakoolist. Kaer nägi musti kingi, puuvilla-sukki lühikese körtsiku alt, tüdruk lõhnas maikellukestest, viisteistkümmend kopikat klaasike. Kaer pitsitas mehaaniliselt, harjunud kombe järele käsivarrest, mis oli soe ja lihav. Mõned paarid tulid vastu, mõni üksik tõttaja. Taevas tuhmus, soised aurud tihenesid, Kaera vurrud niiskusid, kaotasid jonnaka tõusu teravail otstel, kohendati ja veeretati neid küll pöidla ja nimetisega, asjata. Mets sinetas, lähenes, kutsus redusse.

Mets — ja... mets... Juba kevadest peale oli Kaer kõmpinud Miiliga seda teed. Teadis ja tundis seda tüdrukut, silmi linaõilme siniseid, ninanöbi ja jonnakat, nukusuud väikest ja ponsunud, kaela, õlga, rinda lihavat ja udaralist. Mäletas esimest käiku kevadel, peatust seal metsatukas, mis hiljemgi pakkus redu.

Kuis see nüüd oligi? Ja, tõsi — olid möödunud tookord soised teeservad, kõvenenud kallas, lähenenud vana ja mühisev kuusik. Astusid tüdrukuga kui kogemata kõrvale, pimedasse uttu, suvilõhnad hoovasid näkku, rammetasid, närtsitasid. Jäid seisma vastamisi, vaikisid, värisesid. Siis lõi tüdruk käsivarred ümber poisi kaela, pontsak nukusuu imes enese kaanina poisi huultesse. Kaer kummardus, vähe tõrjuv, vähe ebakindlas asendis, pilk eksinud ümbrusse, tundis tüdruku keele vingerdavat, tulise orana sisenevat suhu, peaaegu kurku. Miili andus kinnisilmi, ta andis keelega oma hinge poisile, kes pilgul kaotas meeled. Nad maandusid kui rohi vikati ees. Poisi hällivast rütmist kantud tundis tüdruk enese õhku tõusvat, ikka kõrgemale, ikka kiiremalt, kuni ta kiljatused olid kui rida heledaid pärleid. Need kiljatused tungisid Kaerale üdini.

Oli olnud alguses müsteerium, siis iha närviline kustutamine, siis teadlik, mõistuseline kiimeldamine. Nüüd oli see harjunud enesepett, tundis Kaer. Aga Miili ei märganud seda, ei taibanud poisi jahenemist. See tegi Kaera pahuraks ja karmiks. Teda erutas silmapilgul Leeni oma uuduse ja omandamata naise salapärasusega, aga see Leeni kõndis Udikasega ja ei olnud saadaval.

Paarid jõudsid kuusikuni, mis meelitav oma tumma pimedusega. Kaer kuulis Udikast jooksvat ja hullavat Leeniga, nende hääled kaugenesid sügavamale metsa sisse, viimaks kostsid veel tüdruku ärev-hirmunud kiljatused, siis jäi kõik vait. See vaikus ja sõnatus langes kui luupainaja üle Kaera, teadmine, et Leeni teise mehe võimuses, piitsutas üles kõik Kaera ergud. Ta värises kui närpalavikus, himu ratsutas halltõvena ta soontes, pani ta liikmed tantsima. Ainus mõte peas: Leeni! Nii võttis ta Miili, sealsamas kraavi kaldal. Kui ta viimaks tõusis, tundis ainult külma ja niiskust kontides. Jättis tüdruku samasse paika, läks jumalaga jätmata oma teed.

Raudroopad jooksid tagasiminekul allamäge — kaks kõrvujoont kui nöörist lõppesid pimedikku. Kaugel vilkusid jaamatulede kollased särjesilmad, teised väiksed, vaiksed, rohelised.

Kaer läks liiprepakke tikkides allamäge, samm nõtke, soised udud roomasid üle tee, hallide, igavate, apaatiliste magudega. Kaera hing nõretas ihuväsimuse magusast nõtrusest. See pooliku, petliku rahulduse — ihunõtruse siidpelme pärm, see leige võimetuse pooluinak vedas Kaera rammestunud keha, täitis ta pealaest jalatallani, sulatas reaalse olematuga, inimene oli paat solisev atmosfääri vedelas elemendis.

Järsku mürtsatas — tagapool mäerinnakul Kaera selja taga — kui ahelast lastud öise kiirrongi lohisev veduritoss. Ja mets jahmatas, ja maa ärkas, soised udud vankusid, Kaera jalge all põrisesid roopad: nad ootasid raudmasside lähenevat tampi. Naiiv elusund tegi hüppe inimese lihamasinas, kondikava kerilauas, lihased tõmbusid terastraatidena pinguli. Kaer jooksis allamäge, kaks liipripakku korraga astmes, kohisev saadan, turtsuv hirmutis kuklas.

Inimene jooksis.

Ja kuna ta jooksis, oli elu korraga ükskõikne, isegi veider ta reaalses olukorras: poelett, tolmulõhnaga ärklituba, minevik, naised, need narrid lohutused metsas ja mujal. Terav uudishimu tärkas Kaeras, teades end, jumal teab miks, jooksvat ikka läheneva kiirrongi ees. Tundis pilk-pilgult kasvavat rammetust, magus-valusat nõtrust, mis valdas kõik lihased, imbus üdini, kattis peaaju kui niiske sooja lapiga. Ja kuna see rammestus kasvas — ikka lähemale jõudva rongi raksuva kohinaga, teadis Kaer väga hästi, et tarvis on kõrvale hüpata, et hullumeelsus on joosta veduri ees, et ta nõnda hukub pääsmata, kuid fataalne ükskõiksus halvas tahte, et kübetki huvi ei olnud selleks hüppeks.

Veel enam: oli isegi hoolikas piinlik tähelepanu tundmusele, kuis lihaste rammestus, üdi üliväsimus seltsis mehenõtruse siidpehme pärmiga, miski õnnis lüürika täitis kõik erkude fiibrid, pani unustama ümbruse, iseenda, hädaohu, et Kaer sulges silmad, komistas, maandus — õnnest näljane suu hammustatud roopa külmasse rauasse.

Ja kui siis veduri kriiskav vile kümne sülla vahemaal temast karjatas, tungis hele välkhirm vaheda piigina Kaera sisikonda, käristas läbematuil verikihvul loiduse lüürilise liniku, tõstis ta meeled kõrgeks teravaks püramiidihõiskeks: mehe karikas vahutas liha hümnis, mis ei saavutanud ükski teine pulm tavalik...

Järgmisel hetkel jooksid veduri rattamassid üle inimese, vagunite rattamassid rullusid üle inimese: roheline signaaltuli õigustas kiirrongi sissesõidu jaama.

1920.

Saadermoll

Ärkad hommikul alkoovis, sirutad end, lihamassid võbisevad, asetad vajunud liikmed uude meelepärasesse kombinatsiooni, vedrumadrats musitseerib hajameelselt. Tikitud franell-vaip, uniselt voldes, sumbutab metallhelid, all öise auramise ihu lääge atmosfäär. Pundunud lõust — kukal sulgpatjade savis — lõikab haigutavva grimassi kistud suu kõverasse, ninanupp liigub, sünged unenäod, vedelad lihatsemised — aju refleksid põgenevad, on päev. Ajus raksatub, fosfor virgub: kaudu mõttetraate sähvatavad hangeldavad ideed, sädisev häbematuhull parv väikekodanlikke värvukesi. Inimese pea vallaneb öise joomingu roheliste sisalikkude kadrillist, inimese pea töötab. Kui suurepärane, ta töötab jälle!

Oakohvi joonud, riides, telefoneerid. Ärri, kluppi, intiim-ellu. Telefoneerid ärisõbrale, joomasõbrale, majasõbrale, alalisele armukesele, viimase öö juhuslikule. Inimene karielajas, sotsiaalne lojus, suhete niitvõrk seob ta ühiskonnaga, *debet* ja *credit*.

Saadermoll astub uulitsale, päeva lahing ees. Ärihommik, grandioos ahelkauplemine, punnsilmne saagihimu kihutab paberraha kiirpressil maratoonijooksule kaukast kauka, Saadermoll on imponeeriv vahelüli, tõstab pakkjalge tänaval, keskendatud kehaliselt-vaimliselt, ümarik, massiivne nähtus, seitse puuda kaalu, normaal-kodanik, alussammas. Pilvine, vilukas ilm, igav ja rumal, Saadermoll naeratab. Pesemata näoga mass, näljane, läbematu, saamakirglik, teeb revolutsiooni. Maakera türgipunane, inimene põranda all kangelane, riigikord ja kindel käsi, Saadermoll toetab, julgeolek ja vabakaubandus.

Mass teeb revolutsiooni, Saadermoll teeb raha, Marx ja Kuldvasik, kes võidab? Võidab Saadermoll, võidab koondatud kodanline nähtus — seitse puuda kaalu, võidab kursitabel, rahvusvaheline jõudude tasakaal. Militarismi soomusrusikad pihunevad, kroonid ragisevad, troonid lan-

gevad kokku, kus on jumalast seatud majesteedid?... sinelhallil suurtükilihal tina tagumikus: Saadermoll tegi puhast. Verine revolutsiooni kikas kriiskab, mitmepäine, kodusõjane — ta söetolmusesse näkku, põskluiesse istub kollase puuderdatud rasvatagumikuga kodanline pärdik, ikka profiteerib Saadermoll, situatsiooni-kuningas, ikka teeb järjekorraline, mingi üleilmline organiseeritud rumalus Saadermollile kassat. Ning Saadermoll läheb uulitsal, pakkjalgne maokas Apollo, käed taskus, mõistlikustav nägu peas, rahustav ilme: milleks see ärevus, kui küsida tohib?

Valitsuse kriis, ministeerium langenud, partei-põrgu väntorelid ürgavad, parlament kõneleb, rühmade istumised hommiku kukelauluni, kriis, kriis, kriis. Armulised prouad ei maga öil, kohendavad ja elustavad mehi, kannavad oma seaduslikkude juuresmagajate teguvõimsuse proovid — näitlikult — isikliku ihuplastika või — teoreetiliselt — keeleväleduse kõrgushüppega kohvilaua intriigidesse, spekuleerivad oma proovitud isastega: nad neile küllalt pannud sarvi, nüüd aeg perekonna auks ka portfelli kanda. Saadermoll... Saadermoll naeratab, äris, uulitsal, alkoovis, vedrumadrats musitseerib hajameelselt. Need demokraatlikult närused ministripalgad vaevalt küünivad ühe mõistliku joomaöö arveõiendamiseks! Sõida, vennas, selle logiseva kroonu autotükiga, mis täitmatut bensiininälga põeb, kanna need viimsed püksid pandimajja ja osta see ruunatud araabia täkk, millega esimesse pilkelehte ratsutad! Aga nädala või kahe pärast on isamaal sinust isu täis, su vabariigil on kõhukrambid, miskid telgitagused salavedrud viskavad sinu kui kulunud nartsu solgitorru, langed sina koos oma araabia täkuga, aga Saadermoll on vahepeal teinud uued miljonid, vaikselt, asjalikult ja nohisedes — ergo?

Tagalõunane päikesepall tilgutab sooja vedelat vaske Saadermolli kuklasse koduteel, äriringjooks tardub rammusa lõuna ootel, ümarik keskendatud kodanline nähtus tõstab pakkjalgu, kaal — juurevõtt mõne naela võrra. Ihulikult? — mitte märki! Rasvaained ei, Saadermoll tuleb pangast, pung paisutab põue, väärtpaberite täistopitud valuutapirukas. Näete seda mesitilgaselt higist nöbinina, elukutseline nülgimisvaev tiivuneb kehalikes väljaauramisis, vedelais sademeis, see on palehigis leivajäramise

jumalast neetud — metamorfoos, rahajõmmi liiglihalik enese tilgutamine. Silmad loiud ja punakad kui pekse- tud penil, aga sigarikonts hambais, laud iseteadlikult liiku- mata, jäised. Ei pilguta kellegi ees, kui tarvis maksab, maksab kinni. Pigemini kasseerib, era ettevõttel — kasseerib massi kaudsed maksud, võtab seadusliku, Rooma õigusest sanktsioneeritud kümnese, elukalliduse lisaga, muidugi! Päevast päeva, kõigilt, kel ei ole. Keerab profiili, pilk üleõla, päikese kiir riivab Saadermolli alumist huult, ei ripu veel, ei riple! Suulihased pingul, lõuatangid saaki hammustatud, kihvad ei väärdu: elu on võitlus...

Magab videvikuni voodis. Maotoru happed sisikonnas — kaks karbonaati ülestikku — nirisevad laisa rütmiga, vats kiigub puusade vahel, kopsude tõukel. Ringutab Saadermoll pöörates, rusikad silmis, vedrumadrats muritseerib. Mis nad ütlevad: spekulant!? Tasku tühi, lahja kärnkonn tituleerib vahusuul mehi, kes kannavad orja profiili. Marodöör!? Isegi võõrakeele sõnad on nad ära õppinud, need kahejalgsed orieeslid. Milline klassiteadlik rinnatoon: vereimeja, nülgija!? Kunas on Saadermoll imenud verd, isegi loomavere käkki ei ole ta söönud, ei lähe alla lojusetoit. On Saadermoll lihunik, et nülib? Väeteenistusest on ta seaduslikult kõrvale hoidunud, t e m a käed on puhtad vennatapjast sõjast. Ei ole lukku murdnud, viit sõrme pistnud võõra kaukasse, Saadermoll on võtnud vabal kokkuleppel, tarkuse ja mõistusega. Kelle süü, kui niipalju narre, kes annavad Saadermollile, nuumavad teda väsimata, kõige olevate ja tulevate ilmakordade ja „kabinettide“ kiuste. Saadermoll istub voodiserval, kõhurasvad vajuvad tormitsedes pükstesse, miks nuumatakse teda kui Mardi-hane, kui jõulu-orikat sulus, vedrumadrats nuutsub kannatlikult.

Tänaval.

Saadermolli päike loojenenud, Saadermolli kuu tõuseb, on suur, veripunane, häbematu. Hiilib katuseil, roomab, veab paksu pugu üle korstnate, luurab öö mustas tõkatis. See suur hullumeelne kuu teeb Saadermolli rahutuks. Kaks mehe nägu möödanevad, küpskõrbenud toon palgeil, Saadermoll kuuleb: „Mis on neile revolutsioon? Uued võimalused ihuohtruse juurekasvuks. Kaitseliidust vateeritud valuutapirukas!“ Ambrakahvatud naisnäod,

veripunaste huultega, saagiahne pilk vilksatab kui roheline juveeli-pikne. Vaskblondid daamid, pehmete ploomiste kukaldega: meie minutid sõidavad kuldsetel vankritel..." Plika arg väike Psyche, teravate rindade torkides läbi sitsi, pakub lillekimpu. Üks mehe hääl ütleb: „Õige riigikord põhjeneb sellel, et aus kodanik öösi puhkab oma voodis." Tööbluusi tahmased näod tihenevad tänaval, nurkadel on kogunud tumedad salgad, nende tummad pilgud salvavad möödanevaid, Saadermoll võpatab. Ratsapolitsei kihutab mööda, hooste raudkabjad raiuvad kive, sädemed kargavad.

Korraga lõikab inimese metsik karjatus läbi öö, viled, kaks revolvri-pauku, mõõk täriseb vastu kiviseina, kaugel ragiseb kuuliprits. Paanika, põgenemine, jalgade müdin, hüüded läbisegi. Kuski lauldakse marseljeesi, miski nüri hoop tabab Saadermolli oimu, mees langeb maha, kõhuli, nöbinina vastu külma kivi.

Varahommikul Saadermoll ärkab kongis, muhk otsal, õlgkott külje all. Kitsas trelliga aknake paksus hallis niiskes müüris. Katsub: põu on tühi, puudub kuld uur, kuld sigari toos on lahkunud peremehest, sõrmus briljandiga ei ehi sõrme. Kõrval, õlgkotil istub inimene bluusis. Lahja tööinimene, põskluud püsti, verised armid näos. Kaks riigipöörde ohvrit: „erapooletu" nuumkodanik ja lahja nälginud „kontrrevolutsionäär", sotsiaaläraandja...

Kongiuks avatakse, võim kutsub. Tänaval. Kaks punakaartlast täägidega, keskel kontrastid: pikk lahja „sotsiaaläraandja" tööbluusis, lühike paks nuumkodanik, Saadermoll. Tribunaalis. Lahja kontrrevolutsionäär on tumm, on üksluine, Saadermoll kõneleb. Lahja inimene tööbluusis on äraandja, teda tuntakse, on kõnesid pidanud, hoiatanud, teist teguviisi soovitanud. Surma! Kes kaebab Saadermolli peale, kes tunneb teda? Keegi ei tea, keegi ei tunne, inimene ei ole teinud poliitikat, on olnud erapooletu ja teinud raha. Saadermoll kõneleb. Tunneb kaasa, tunnistab uut korda, pakub kautsjoni, nimetab summa — 24 tunni jooksul! Lahja inimene tööbluusis läheb kaaki. Saadermoll tagasi kongi, kuni kautsjon makstud. Istub õhtuni söömata, võitleb öö lutikatega, hommikul avaneb uks: inimene on vaba. Saadermoll on aus kodanik, nimetas väärilise summa, pidas sõna, maksis.

Maksis enese kinni naha ja karvadega. Kes kaebab Saadermolli peale? Keegi ei kaeba, olge lahke, palume vabandada eksituse pärast... Saadermoll läheb, kummardab ja läheb, ikka viisakalt, ikka aupaklikult, on delikaat, ei päri kadunud taskukella, sigaritoosi, rahataskut, sõrmust briljantidega. Omaste vahel, kes kõneleb tühjest asjust! Saadermoll tunnistab uut korda ja eraomandus on talle peaaegu läila. Ta läheb tänaval, ümarik revolutsiooniline nähtus, uue korra alussammas, seitse puuda kaalu, niisuke pakkjalgne maokas Apollo, käed taskus, mõistlik-ustav nägu peas, rahustava ilmega: milleks see ärevus, kui küsida tohib? Ja kannab oma muhku otsal kui uue korra vabadusristi.

Hommikul ärkab kodu, on maganud kuusteistkümmend tundi, sirutab liikmeid alkoovis, lihamassid võbisevad, vedrumadrats musitseerib hajameelselt. Joonud oakohvi, riides, telefoneerib: ärri, kluppi, intiimellu. Uue punase pääliskarra all kihutab punnsilmne saagihimu endise kiirpressiga paberraha maratonijooksule kaukast kauka, Saadermoll vilunud vahelüli.

Revolutsiooni veriharjal kikas laulab maandunud kodanlise pärdiku puuderdatud kollatagumiku õrrel, paisates oma tiibade suuri sheste vabaduse päikese poole.

Saadermoll, vaikselt nohisedes, teeb kassat...

1920.

Vabariigi sohva

I.

Keskmine kõverik kubermangu-linn kohalikkude mahutustega oli Euroopa uute konjunktuuride juures oma selgrootsu sirgu ajanud, hänna, mis võõras vägivald alandlikkuse ning riigiustavuse sümbolina tagumiste jalgade poognasse needitud, nelja ilmakaare poole juubeldavalt lehvima sirutanud, raputas üleöö lokkama löönud kummardusega Euroopasse — vastsündinud ääreriigi värske pealinnana.

Ühe tillukese, kuigi väga kange kuberneri asemele ilmus mainitud linna korraga kaksteistkümmend suurt ministrit ja kümme tosinat majesteeti, kõikvõimuliste rahvaasemikkude näol.

Kõik need majesteedid ja ministrid pidid — oma kõrget kutset silmas pidades — teotsema ja elutsema pealinnas, ja ülemat aukraadi arvesse võttes ja seisusekohast esinemist võimaldades, võisid need suured riigimehed teotseda ja elutseda ainult lossides.

Aga et vanal ajaloost kõrvale pühitud kuberneril ainult üks loss oli, ja teisi losse linnas mitte ei olnud, siis tungisid kõik need sadakakskümmend majesteeti ja kaksteistkümmend ministrit oma staapide ja kantseleidega selle ainsa „väärilise“ lossi peale, valmis moodsas eluvõitluses ja küünarnukkide teravuses ta ajaloolist õmblust käristama.

Valitsuse, parlamendi ja riigi korterikomisjoni protokollid pakuvad kahtlemata ajaloolisi dokumente neist „mahutamise“ kirgedest ja debaatidest, mis neil kriitilistel aegadel uue vabariigi ainsa lossi ümber mässasid.

Suruti, tuubiti ja pitsitati, nii palju kui füüsika seadused, mida parlament töö rohkuse pärast veel ära muuta ning likvideerida ei olnud jõudnud, lubasid. Kuid mis liig, see liig, kõiki ei suudetud rahuldada. Mõnel ministeeriumil mahtus ainult saba otsake lossi, kuna muud

luud-liikmed mööda linna laiali paisati. Aga see „saba" pidi tingimata lossis olema, seda nõudis asutuse au ja mõjuvõim, seda nõudis muu seas ka vabariigi demokraatlik ilmavaade ja üheõigusluse tunne.

Kui palju see võitlus lossi pärast tolmu sünnitas, jõudu kulutas, meeli kibestas, sellest põrandaalusest kodusõjast võimukandjate vahel, mis mõnel ministril isegi portfelli maksis, sellest võime siin mööda minna. Viimaks oli siiski mingisugune kord majas. Enam-vähem olid kõik rahuldatud. Ja kuigi mõni asutus vähemaga pidi leppima, trööstiti end tuleviku perspektiividega, kui ajad paranevad ja uute „losside" ehitamine valmib.

Kantsimäe lossi ausamal poolel olid aset leidnud kaaluvamad ja autoriteetlikumad riiklisi funktsioone täitvad aparaadid: parlament ja valitsus, need iga konstitutsioonilise riigi võimujaotuse konkurendid.

Ainult kitsas koridor lahutas peaministri parlamendi esimehe kabinetist ja pakkus soodsaid tingimusi niihästi tihedaks sõpruseks kui ka riiklise ulatusega kokkupõrgeteks kõrgemate võimude vahel.

Ka mõlemad kantseleid omasid selle järele oma geograafilise seisukoha ja teotsesid ülemuse politilise kursi sihis, teinekord ka ise uut kurssi ette valmistades, iseäranis kui küsimused üles kerkisid, kumb tähtsam ja esimene võim on riigis, kas valitsuse või parlamendi kantselei.

See kitsas ja pealtnäha süütu koridor, natuke pime ja natuke nukker, oli kui neutraalseks piirivööks kahe suveräänse sõjariistus võimu vahel, ning sagedasti esimeseks proovinäitelavaks, mille põrandal etendati mõne järjekordselt valmiva riigidraama sissejuhatav proloog.

Ja kes teab, milliste katastroofideni mõnigi sellel koridoril lausutud „riiklik" sõna ei oleks viinud, kui saatus siia ettenägevalt ei oleks paigutanud midagi siduvat, meelirahustavat ja ühtlustavat, midagi, mis kaudselt neid riiklikka funktsioone eraalgatusel täitis, mida uus põhiseadus enesele presidendi näol luksuseks arvas ning enamusega maha hääletas.

Lugu seisis selles, et loss rohkem ühe isiku kui võimukandja — kuberneri — elutarvete ja teotsemiste kohaselt oli sisse säetud, nii et hoone ulatust silmas pidades tal neid „hädaliste asjatalituste" punkte vähepoole lei-

dus, või parlamendi-stiilis öeldud, ainult riigi monarhistlikuks valitsemiseks jätkus.

Silmapilgul, kui loss demokraatlikest asutustest kubises ja kümnekordselt perekamaks paisunud, oli revolutsioon jõudnud nii mõndagi ala süvendada, asutusi juurde muretseda või neid laiemale alusele sääda, kuid teatavad „hädatarvilikud punktid“ vabariigi lossis olid jäänud esialgu veel monarhistlikku olekusse, korterikomisjoni pealekäimisest hoolimata.

Ja nii sündis, et lossi ausamas kohas, kus asusid: vabariigi parlament oma aparaadiga ja vabariigi valitsus oma aparaadiga, et ses kõrges paigas leidus üksainus kohalik „punkt“, missugust olukorda ei saanud kuidagi demokraatlikuks pidada, veel vähem uue vabariigi põhiseadusega kokkukõlla viia.

Ei mäleta, et moodne filosoofia oleks kunagi spekuleerinud eelmainitud „punktega“, ja ma ei kavatse ka sugugi mõtteteadust uutele aladele juhtida, mis seni söödis seisnud, nagu ma ka mõnd uut kirjandus-voolu ei riskeeri paigutada sellesse, alles kunstlikult kasutamata atmosfääri. Kui ma aga siiski vabariigi teatavatest „punktest“ praegu mööda ei pääse, siis seepärast, et üks neist punktest riikliku tähtsuseni kasvas ja riiklikult mõeldes mitte ei või inkognito jääda.

Sest kujutlege enesele ainult pilguks ette, missuguse püssirohu keldri otsas oleks istunud noor vabariik ja kas ta vilumata riigimehed oleksid suutnud lahendada seda keerulist politilist situatsiooni, kui see mainitud hädatarvilik punkt oleks näiteks sattunud parlamendi ruumide pinnale, viibides seega parlamendi otsekohese kontrolli alla!

Sest olgugi valitsus demokraatlikus vabariigis vastutav parlamendi ees ja teotsegu ta selle parlamendi kontrolli all, siiski on asju, mis ministri eraellu puutuvad, riigi esitamise kuludega seotud ei ole, riiklikku kontrolli ega registratuuri ei kannata.

Ehk teisest küljest, teatav punkt oleks sattunud valitsuse territooriumile. Kuidas oleks vabariik enese skandaliseerinud Euroopa silmis! Kujutlege enestele, peaminister võtab oma kabinetis väljamaa esitajaid vastu, aga härrad rahvasaadikud sõeluvad sealsamas, katsudes üksteise võidu oma isiklikku päevakorda lahendada.

Millised hõõrumised ei oleks võinud alguse saada teatava punkti erapoolikust geograafilisest seisukohast, kuna mustad kassid nii sagedasti armastavad joosta ühe parlamendi ja tema valitsuse vahel...

Õnnelikul kombel oli aga juhtunud nii, et kui parlament ja valtisus lossi ausamas paigas koha olid võtnud ja nende liikmetel teatavad erahuvid tekkisid — ka suurtel meestel on need surelikud nõrkused — olid mõlemad kõrgemad võimud meelepäraselt üllatunud, leides lossi ausama tiiva ausama punkti erapooletul foonil. See ihulikke nõrkusi teeniv asutus asus koridori pimedas nurgas ja allus kohusetruult ning pühaliku erapooletusega niihästi seadusandlikule kui ka täidesaatvale võimule.

Ja kuidas ka muidu inimeste ja võimumeeste teed muus politikas lahku läksid, nende sihid ja ilmavaated erinesid, nende isiklikud huvid ja kalduvused hargnesid: selles mugavas kupeekeses, tuhmide klaaside, elektri, vesivärgi ja muude mõnusustega, kadusid seisuste ja tiitlite vaheseinad, vabadusristist ja teistest aumärkidest saabunud astmed, rahapunga paksusest tingitud upsakused. Siin sulasid klassivahed ja rahvuslikud enesemääramised, erakonnad ja fraktsioonid, patrioodid ja ilmakodanlased, siin oldi ainult inimene ja täideti oma kohust. Siin istusid viisakas järjekorras ja asjakohase tõsidusega ministrid ja ametnikud, rahvaasemikud ja väljamaa saadikud. Istusid maaliitlased ja kommunistid, tööerakond ja rahvaerakond, kristlikud ja iseseisvad. Istus ka saksa parun ja von põliste traditsioonega ning monoklis. Ja ükski partei ei tulnud siin seletama, nagu istuksid ta liikmed selles „üldises komisjonis" ainult informatsiooni või salakuulamise mõttes.

Ja kuigi neid istumisi ajaloo jaoks ei stenografeeritud või muul teel surematuks ei tehtud, ei või sugugi öelda, nagu oleks kõik, mis siin sündis, riikliselt tähtsuseta olnud. Just selle vastu, võib tõendada, et mõnigi parlamentlik ilukõne ja riiklik seisukoht siin, kus maasool erilisi vaimupingutusi tegi, oma esimese idee sai, et hiljem sinepiivast suureks puuks kasvada.

Veel enam! Ühel ajal, kus revolutsiooni keerus ühiskonna jõud killunesid, parteide kodusõda valitses ja lugematud lahkpüüded tärkasid: sel kurval ja õudsel ajal, kus üks kriis teist taga ajas ja meeled kui viiuli vindid pin-

guli tõmmatud, oli see sagedasti ainuke punkt lossi kõrgemas ja ausamas osas, mis ikka lahendavalt ja rahustavalt mõjus, kus kõik ajalehed, isegi põrandaalused, sõbralikult ühe konksu otsas rippusid, mis kõige kirglikumate lahkuminekute juures ikkagi veel ühe paiga leida lubas, kus ühine platvorm võimalik.

See oli tõsine isamaalik asutus, mis kogus ning koondas. Ja mõnegi kriisi puhul, kus erakonnad üksteise musta pesu pesid ning valitsused õhus rippusid, kahjatseti tõsiselt, et koridori vastakus nurgas politilistele tuskadele niisugust ühist väljakäigu kohta ei leidunud.

II.

Kõigi nende patrioodiliste eelduste peale vaatamata sündis kord ometi midagi vastupoolist. Sündis nimelt, et just see hämar ja müstiline koridori nurk, mille rahvuslik sharm riigi elu peale ikka lahendavalt ja kergendavalt mõjunud, just ise esimese tõuke andis raskele riiklikule sündmusele, mis väikestest kokkupõrgetest alates suurematesse põrgetesse valgus ja viimaks niisuguse valitsuse kriisi sünnitas, nagu seda vabariik seni näinud ega üle elanud ei olnud.

Nagu kõik erapooletud piirivööd vahejuhtumusteks kergesti lõhkeainet pakuvad, nii sigines ka mainitud koridoril raskemaid atmosfääre, eriliselt just tema puhastamise ja koristamise alal.

Niihästi täidesaatev võim, peaministri uksehoidja Mihkel Lennuki seadusliku naise Mari esitusel, kui ka seadusandlik võim, parlamendi esimehe uksehoidja Hindrek Pallopi mitte vähem seadusliku naise Leenu esitusel, — mõlemad kõrgemad võimud püüdsid endid võimalikult tagasi tõmmata selle erapooletu koridori, eriliselt aga ta müstilise ning rahvusliku sharmiga „lahenduspunkti“ koristamisest.

Selle keeldumise tagajärjel oli vahekord neutraalsel vööl juba mõnd aega põnev, ning gaasid tihenesid nii materiaalses kui ka vaimlises mõttes. Kuni ühel varahommikul asi kõrvakiiludeni ulatus.

Peaministri uksehoidja Mihkel Lennuki laulatatud abikaasa lõi parlamendi esimehe uksehoidja Hindrek Pal-

lopi mitte vähem laulatatud naist, kust see päevakorra punkt „esimeselt lugemiselt“ ära võeti ja asi kõrgema instantsi — meeste — kätte läks, kes samal erapooletul koridoril vastamisi seistes, üks peaministri, teine parlamendi esimehe ukse ees seistes, ägedad debaadid avasid, kuni seadusandliku võimu „ülemineku vormel“ viimaks läbi läks: parlamendi esimehe uksehoidja Hindrek Pallop andis peaministri uksehoidja Mihkel Lennukile järgnevad kõrvakiilud teisel ja kolmandal lugemisel.

Seega oli kahe kõrgema võimu — seadusandliku ja täidesaatva — vahekord jäädavalt ja saatuslikult rikutud, ta kõige demoakraatlikumas punktis.

Tõtt öelda, ei olnud see vahekord ka enne neid kõrvakiile riiklikult soovitav olnud. Nimelt juba sellest ajast, kus noorel vabariigil oma kõrgemate uksehoidjate korteriküsimust lahendada tuli.

Lossi hoovipealses osas oli kaks vaba korterit. Üks korter oli kahe toa ja „paraadi“ sissekäiguga, teine ka kahe toa, kuid „köögi“ sissekäiguga. Siin tekkis nüüd keeruline probleem, kumb uksehoidja riiklikult tähtsam on, et tema juurde peaks paraadi sissekäigust pääsema?

Peaministri kantseleis oldi arvamisel, et mis välisesse hiilgusse ja esinemise „noblessi“ puutub, siis valitsusel siin esimene koht on, mispärast valitsuse uksehoidjal mitte ei kõlba korteris elada, kuhu tagatrepi kaudu peab ronima.

Selle vastu leidsid parlamendi kantselei juhtivad jõud, et just parlament riigi kõrgemat võimu esitab, parlamendi autoriteet suurem on kui valitsuse autoriteet, mis tagajärjel parlamendi uksehoidja riiklikult kahtlemata tähtsam on kui valitsuse uksehoidja, seega see väga imelikku muljet võiks avaldada, iseäranis Euroopas, kui peaministri uksehoidjal on korter paraadi sissekäiguga, parlamendi uksehoidja aga köögi kaudu vastu peab võtma.

Küsimust arutati alguses mingisuguses alamkomisjonis, sealt läks ta riigi korterikomisjoni, sealt parlamendi juhatuse ja vabariigi valitsuse koosolekutele. Et nii kõrged instantsid uksehoidjate korteriküsimust lahendama hakkasid, pealegi selle kallal mitu nädalat pead murdsid, ei rippunud ära mitte uue riigi ülearusest demokraatlikkusest, ei ka sellest, et valitsusel ja parlamendi juhatusel tähtsamaid riiklikka küsimusi arutada ei olnud. Vaid küsimus läks alamast instantsist paratamata ikka

kõrgemale sel lihtsal põhjusel, et oli kaks kõrgemat uksehoidjat, kes oma riikliku raskusega üksteist solotniku peal üles kaalusid, kuna aga korterid väga lahkuminevad olid: üks korter oli paraadi sissekäiguga, teine aga ilma. Oleks mõlemad korterid olnud „paraadiga", või mõlemad ilma, ei oleks asi alamast komisjonist kaugemale pääsenud. Nüüd küsis aga igaüks: miks just see uksehoidja ilma „paraadita" jääb, kas tema ülemus alam on kui teise ülemus — ja siis oli juba valitsuse ja parlamendi autoriteet kaalu peal.

Asi oleks isegi valitsuse ja parlamendi juhatuse, selleks erakordselt kokkukutsutud ühisel koosolekul piinlikult lahtiseks jäänud, kui samal koosolekul ei oleks juhtumisi päevakorrale tulnud ka mõned teised riiklikud kaalumised. Neil teistel riiklikel kaalumistel — nimelt oli mingi väljamaa saatkonna vastuvõtmine, kus peaminister ja parlamendi esimees kõnelema pidid ning selge ei olnud, kummal õigus on esimesena seda teha — neil teistel riiklikel kaalumistel andis peaminister, kes enese nõrga oraatorina tundis, esimese koha ära, parlamendi esimees sellest viisakusest meelitatud, kompenseeris siis peaministrit teises keerdküsimuses, ning tagajärg oli see, et Hindrek Pallopil tuli leppida selle köögipoolse sissekäiguga.

Kui veel arvesse võtta, et peaministri uksehoidjale tore paraadivorm selga pandi, parlamendi uksehoidja aga, rahvaesituse demokraatlikku hingeolu silmas pidades, kodanlistesse riietesse jäeti, siis on arusaadav, et ülemal antud kõrvakiil Mihkel Lennukile ammu juba oli sisemiselt motiveeritud, ja et Hindrek Pallop tulevikus kõiki võimalusi kasutama pidi, et oma haavatud ameti-au kompenseerida ja seadusandliku võimu autoriteeti jälle jalule seada.

Otsijale leidus niisuguseid võimalusi tihtipeale, kuni üks juhtumine sügavamaid tagajärgi tõi, mitte ainult riiklise ulatusega, vaid tähtsaid ka Hindrek Pallopi isiklikus karjääris.

Mainitud juhuse pakkus seekord iseenesest väike mööblitükike: üks süütu tagasihoidlik, nelja kõvera jalaga sohvake, isegi vähe määrdunud omas hele-lillelises üleriides. See esialgu kaunis tundmatu sohva, mis hiljem päevakorrale kerkis ning vabariigi elus põnevat rolli

mängides ajalukku läks, seisis seljaga vastu nurka peaministri ootesaalis ja pakkus toetust jutulkäijatele, muidugi siis, kui teised paremad sohvad juba tihedalt kaetud.

Mööbliga oli vabariigi esimestel päevadel olnud üldse niisugune lugu, et iga asutus võttis kust aga sai ja milleni teiste asutuste haarav käsi veel ei olnud ulatunud. See oli üks suur võiduajamine olnud veovoorimeestega ja autodega, et „vana kroonu“ inventaari kiirema ja agarama eesõigusega kohale vedada. Ja kuna ministeeriumid ja teised kõrgemad asutused alguses sagedasti asupaike vahetasid ning inventaari raamatud veel korras ei olnud, sattus mõnigi mööblitükk kogemata või meelega uue peremehe kätte.

Ka parlament ja valitsus — neid esitasid sagedasti uued isikud — olid paari aasta jooksul mõnesuguseid tube vahetanud, neid juurde saades või loobudes, millest ka tuli, et nimetatud sohva peaministri ootesaalis enese päritolu kohta mitte väga kindel ei olnud. Aga ta arvas omas flegmas, et kui võimud seda sallivad, siis võib ta siin nurgas seista, ka sel juhusel, kui see nurk temale ei olegi see kõige õigem nurk. Niisugune väikekodanlik ükskõiksus oli pugenud sesse elatanud ja vähenõudlikusse sohvasse.

Parlamendi esimehe uksehoidja Hindrek Pallop oli juba mõnd aega seda mööblitükki peaministri ooteruumis usutava pilguga riivanud ja iga kord oli ta mõttes kõrva tagant süganud. Valitseb kord niisugune politika demokraatlikes vabariikides, et riigi uksehoidjad palju kauem elavad kui parlamendi ja valitsuse juhid, ka Hindrek Pallop oli kolm parlamendi esimeest ja kaksteistkümmend peaministrit üle elanud, mille tagajärjel ta pilk ka palju sügavamale riigi elusse võis tungida kui neil, kelle uksi ta hoidis.

Üks niisugustest Hindrek Pallopi sügavatest pilkudest avaski selle riigisaladuse, et väike kõverate jalgadega elatanud sohvake peaministri ooteruumis ei ole seaduslik, et ta avalikku korda rikub ja riigi julgeoleku kaalu peale paneb. Pallop vandus oma tsaari ajast pärit oleva habeme juures, et see mööbel kuulub parlamendi ruumidesse, et peaministri ooteruumi nurk ei vasta sellele sohvale ja et selle sohva riiklik ülesanne on alluda

mitte peaministri, vaid parlamendi esimehe külaliste istmelistele väsimustele.

Sellele riiklikule äratundmisele jõudnud ei viivitanud Pallop tarvilikke järeldusi tegemast. Ta oli moraalse tundega riigiteenija, kes vooruse võidusse kindlasti uskus, õige hõlma puutumatuks pidas, ning sest kõlblikust tundest kantud, lootis ta oma enese käsivarre rammuga vabariigile ta õiget väljanägemist jälle tagasi anda. Ühel varahommikul varitses ta paraja silmapilgu, kui peaministri uks kaitseta oli, tungis sisse, haaras ehmatusest nagiseva sohva sülle ja jõudis juba õnnelikult läveni, kui Mihkel Lennuki pikk kõhelane kuju täies paraadivormis tee sulges, et susi teda söögu! Kisa ja rabelemise peale jooksid mõned varem ilmunud ametnikud kõrvalruumidest kokku, ja et valitsuse ametnikke rohkem kohal oli kui parlamendi ametnikke, jäi sohva vanale kohale ning Pallop taganes, kahte rebitud kuuenööpi lahinguväljale jättes.

Sellest päevast algas mõlemas kantseleis põnev juurdlus kõverjalgse sohva mineviku üle, kuulati tunnistajaid, soriti inventaari raamatuid. Ja kui lõpuks kummagi „asjade valitsejal" andmed käes ja viimsed konsekventsid tõmmatud, selgus, et peaministri „asjade valitseja" andmete järele kuulus tüli all olev sohva peaministrile, kuna ta parlamendi „asjade valitseja" mitte vähem kindlate andmete järele vastuvaidlemata allus parlamendi esimehele.

Algas lõpmatu kirjavahetus kahe kantselei vahel, järgnes suusõnaline — diplomaadiline — läbikäimine kahe kantselei parlamentööride vahel, siis kahe „asjade valitseja" kokkusaamine erapooletul foonil, mis väga tormiliselt ja vastastikuste haavamistega lõppes.

Ja lõpuks olid isegi peaminister ja parlamendi esimees sohva „lahendamisse" kistud, ümbruse ärev õhk tegi nemadki närviliseks, provotseeris ütelusi, mis, teiste vastoludega paarides haarasid palju kõrgemaid sfääre kui seda üks iganud taksijalgadega sohvake uneski oleks näinud.

Muidugi ei jäänud „mööbliküsimus" ainult huvitatud poolte omavahelisse ringi, seda enam, et ühe või teise kõrgema võimukandja isiku ütelused sohva puhul olid politilisi kahemõttelusi ja riiklisi kalkuleerimisi sisalda-

nud. Partei võtmine „vabariigi sohva“ suhtes läks vaielusainena teistesse ministeeriumidesse valitsuse- ja parlamendi vanematekogu koosolekutele, ilma et „probleem“ küüne võrdki oleks selgunud. Selle järele, kuidas üldine jõudude tasakaal ühel või teisel päeval valitsuse ja parlamendi vahel kujunes, rändas ka „vabariigi sohva“ parlamendi esimehe ja peaministri ooteruumide vahet, jäädavat paika leidmata.

Parlamendi pleenum ei olnud küll veel avalikult oma seisukohta „vabariigi sohva“ kohta lausunud, kuid kuluaarides oli juba võitlus käimas, erakonnad harutasid küsimust fraktsioonides, kust see riikliku tähtsuse omandanud probleem muidugi kaua ei läbenud olla parteilehtede veergudele nihkumata.

Ja kui hiljem selgus, et teatud mööblitükk kas parlamendi kojusaatmise või valitsuse lahkumise eeldab ning hirmsa riikliku kriisi põletispunktiks on kasvamas, seadis ajakirjandus „vabariigi sohvale“ järjekindla rubriigi oma veergudel. Iga vabariigi kodanik oli kaks korda päevas — kord hommiku-, kord lõunaste lehtede kaudu — informeeritud, missuguses seisukorras ja olekus ta „sohva“ viibis ning kelle võimuses ta silmapilgul seisis.

Rahvasaadikud, lehtede reporterid, väljamaa saadikud, kõik käisid seda kuulsat sohvat vaatamas, katsusid käega, mõõtsid silmaga ja nuusutasid ninaga — kibe koitanud kriisi lõhn tuli vastu. Riigisohva kuulsus ulatus pea ka piiri taha, viis noore vabariigi Euroopasse ja kujundas seal pealt näha legendaarse, kuid tegelikult asjaliku arvamise, nagu oleks see riigisohva vabariigi kõrgema võimu sümbol: kelle käes see sohva, see on silmapilgul vabariigi faktiline käskija. Ning Euroopa diplomaadid korrigeerisid oma orientatsiooni selle mööblitüki suhtes, et oma kurssi vastavana hoida riigisohva politilisele momendile.

Kuid kaua ei võinud seisukord sarnasena kõikuda, ühe arupärimise puhul vabariigi valitsusele tuli „vabariigi sohva“ täies ulatuses pleenumi päevakorda, andis „suure päeva“ parlamendi ajaloos, mis sellega lõppes, et vabariigi valitsus langes, aga ka parlamendi juhataja, kes usaldusvormeli hääletamisele pannes ebataktilise sammu tegi, sunnitud oli oma kõrge ameti maha panema.

Neli nädalat kestis valitsuse kriis, kuni viimaks üldine tüdimus kõik parteid ära oli väsitanud ja uus valitsus kokku säeti. Selle uue valitsuse etteotsa sattus meie endine parlamendi esimees, kuna aga langenud peaministrile usaldati parlamendi esimehe koht. Kogu maa oli sest leplikust ja targast kriisi lahendamisest vaimustatud, ühisel rautil istusid parlamendi ja valitsuse esindajad jälle sõbralikult koos, et töötada käsikäes ja üksmeeles isamaa kasuks.

Ainult üks küsimus sünnitas veelgi peavalu: vana valitsus ja vana parlamendi juhatus olid langenud, aga see vana „riigisohva" oli jäänud, ta seisis endises aus ja hiilguses, ning keegi ei teadnud öelda, kas ta allub peaministrile, või parlamendi esimehele — ülemineku vormelis oli see sohva täiesti unustatud.

Ja ei tea, kuidas asi oleks lõppenud ja kas see lahendamata probleem uusi valitsemise raskusi ei oleks sünnitanud, kui mitte muinsusosakonna juhatus palvega ei oleks esinenud seda ajaloolist riigisohvat riigimuuseumile kinkida. Mis ka parlamendi pleenumil ühel häälel kinnitati.

Peaministri ja parlamendi esimehe kohtade vahetamisega vahetusid ka mõned neile alluvad ametnikud. Vahetusid muu seas ka mõlemad kõrgemad uksehoidjad.

Hindrek Pallop, kes nii ägedalt parlamendi autoriteedi jalule seadmise eest võidelnud, et riik sellest mitu kuud vapustatud oli ja vabariik oma vana valitsuse kaotas, seisis nüüd peaministri ukse kõrval. Tal oli nüüd korter paraadi sissekäiguga ja seljas munder läikivate metallnööpidega. Ka uus ilmavaade oli tal: et vabariigi valitsus kõrgem võim on kui parlamendi juhatus, ning peaministri uksehoidja kõige tähtsam uksehoidja kogu riigis.

Kui teinekord jutt selle „vabariigi sohva" peale sattus, tähendas Pallop Mihkel Lennukile: „See on veel küsimus, kas see sohva õige koht siiski mitte peaministri ootesaalis ei olnud."

1919.

Rahvasaadik Pilbasson

Pilbasson oli poodnik Hundiaugu alevikus.

Sellel alevikul oli kaks tähelepandavat omadust. Esiteks seisis ta eemal: nelikümmend versta lähemast raudteejaamast ja seitsekümmend viis versta kaugemast raudteejaamast. Teiseks oli sellel alevikul ka pügamise ja karvaajamise äri. Asutus, millega ei või uhkustada mitte iga alevik.

Alevi juuksuri nimi oli Madisson, üks suur idealist. Nagu kõik idealistid, ei rehkendanud ta palju reaalsete andmetega. Selle tagajärjel lõppesid ta karvaajamised ikka suurte veristamistega. Kuid Hundiaugu elanikud olid sellega harjunud — mis pussitöö see oli, mis vere-valamiseta lõpeb! — nad lubasid Madissonile haavu, mis ta teinud, hapu kiviga hõõruda ja korralikult kinni plaasterdada. Surmajuhtumusi ei olnud kunagi.

Mõnikord eksis Hundiauku ka linnamees ja sattus Madissoni kätesse. Linlase õrnemad ergud katkesid kergesti, mees kukkus sõimama, puristas ja ägas, et vahutükid peeglisse lendasid. Ta ei olevat ometi tapamajasse tulnud!

Kuid Madissoni rahu ja optimism oli piiritu. Esiteks teadis ta, et see võõras isand oma vahuse näo ja pooleni kraabitud lõuaga kuhugi ei pääse, et kui palju ta ka kirub ja turtsub, lõpuks alistub ta ikkagi samale Madissonile, kelle nuga teravuste ütlemistest teravamaks ei lähe. Teiseks tegi võõras enese lihtsalt naeruväärseks. Niisugune haiglane tundelikkus oli ebamehelik karmil ajal, kus kõik kannatasid ja isamaa kangelasmeelt nõudis. Inimesed surid väerinnul, aga see „seljatagune" vingub su käes nende väikeste kriimustuste pärast! Ei olnud veel ükski inimene Madissoni noatera all hinge heitnud, haavad paranesid uue kõõbitsemiseni, ning haavakriimude kõrval

jäi veel küllalt üle tervet ja loomulikku inimesenägu, niipalju kui isiku äratundmiseks hädapärast tarvis.

Sellepärast tegi Madisson kriitilisel silmapilgul väikse pausi, kuulas oma kätetööst puhates viisaka tähelepanu ja vastutuleliku naeratusega võõra sõimuvalinguid, vabandas, et oma töötarvitaja „anatoomiat“ veel küllalt ei tundvat, ja kui siis märkas, et külaline vagusamaks jäi, jätkas poolelijäänud tegevust, nagu poleks mingit vahejuhtumust olnud.

Poodnik Pilbasson ajas oma habeme ise, ainult nuga käis ta teinekord Madissoni juures teritamas, ning kaks korda aastas laskis ta oma juukseid piirata. Sagedasti astus ta niisama Madissoni ärisse sisse, et juttu puhuda ja sõja ning revolutsiooni uudiseid kuulda. Madissonil käis ajaleht ja see seisis laual taärisõprade tarvitada.

Pilbassonil oli vähe aega politikast lähemalt huvituda. Ta oli poodnik ja tundis oma äri. Oli alaline hindade tõus ja Pilbasson soolas, mis võis. Ta armastas raha ja oskas seda „teha“. Paari aasta eest väike algaja, oli ta nüüd juba kogukaks meheks kasvanud, meheks, kellel oli nägu ja tegu. Tundis, et raha on võim, ihaldas võimu ja pani muheledes tähele oma võimu kasvamist.

Et peale raha ka teisi võimuallikaid olemas, selle idee peale ei võinud üks Hundiaugu vürtspoodnik mitte tulla

Mõnel teisel ajal oleks võinud Pilbasson eluaeg oma silgupüti ja sitsiküünra juurde jääda, ei ta oleks mingisuguseid teisi „loorbere“ tundma õppinud, peale selle, mis ta alevinaistele süldikeetmiseks loe ja lehe kaupa müüs. Oleks korjanud raha panka, oleks ehitanud oma maja, aga vürtspoodnikuks oleks jäänud surmani. Kuid aeg ise oli niisugune, et tuli inimesele järele. Aeg otsis inimest ja tegi kõik, et teda leida. Aeg otsis just väikeses mehes seda konksu, midapidi teda üles vinnata.

Enne sõda olid linakaupmehed ja lihunikud maad mööda ümber ajanud. Sõda oli selle äri seisma pannud. Linaharijad olid sõjaliinil ja sead ära söödud. Nüüd rändas üks teine sort „ülesostjaid“ maal ja püüdis „hingi“. See ei olnud küll tavalik seakaup, kus käsiraha makseti ja kviitung vastu anti. Ei, raha neil meestel ei olnud, nad tegid isegi korjandusi teeraha tasumiseks, aga seda rohkem oli neil ideid. Nad kõnelesid ja usu-

tasid, nad noomisid ja panid südame peale, nad patsutasid sõbralikult õlale ja ütlesid: „Pilbasson on meie mees, Pilbasson on suur jõud Hundiaugul!“

See patsutamine sündis nii mitmel puhul ja nii mitme käe poolt, et Pilbassongi viimaks umbusklikuks läks ja oma kõhtu hakkas rohkem ees kandma kui teda just oli. Ta otse imetles seda uut väärtuste hindamist, mis need ümberjooksvad linnamehed käsitasid. Nad vaatasid Pilbassonile näkku, aga rahakoti järele ei küsinud keegi. Muidugi, Pilbassonil oli oma kopik, aga kui asi sellesse puutus, oli ometi palju „raskemaid“ mehi, leidus Hundiaugul suurnikka, kelle poolegi ta ei saanud. Pidi olema miski võim Pilbassoni isikus, mis võõraid isikuid, kes temaga esimest korda kokku puutusid, sundis teda „suure jõuna Hundiaugul“ hindama. Pidi mehel olema nägu ees, mis silma paistis.

Kord luges Pilbasson Madissoni juures ajalehte ning sattus järgmisele lausele: „Politika on võim. Õige politika on see, mis võimu rahva kätte annab. Võim ei ole enam suurnikkude eesõigus. Ka väiksel mehel alevis ja külas on oma sõna ütelda. Ja ta ütleb selle sõna.“ „Vaata kuradit!“ — ümises Pilbasson ja lirtsas Madissoni põrandale. „Selle politikaga on viimaks veel midagi teha!“

See lause jäi Pilbassonile meelde ja ta kandis uut ideed igale poole enesega kaasa. Politika oli võim ja Pilbasson oli suur jõud Hundiaugul. Ja väike mees alevis ütles oma sõna. Pilbasson aimas korraga, et õhus midagi liigub, mis õige ärimees ei jäta kasutamata. Tuli valvel olla, tuli varitseda pilku ja õigel ajal hambad sisse lüüa.

Järgmisel pühapäeval oli suur rahvakoosolek Hundiaugul. Asutati politilist parteid. Linnast oli tulnud tigeda ja pesemata näoga kõneleja, kes kõik senised kõnelejad üle kisendas. Ta sõimas mingisuguseid „pursuisid“ ja kutsus töötavaid kihte kurnajate vastu ühinema. Kes need „pursuid“ olid, see jäi Pilbassonile tumedaks, nagu palju teisigi võõraid sõnu. Aga hirmsad loomad pidid nad ikka olema, kui kogu aeg olid aiva nülginud ja verd imenud. Et „pursuisid“ juba nende paksust maost ära võis tunda, püüdis Pilbasson oma vähe

kerkivat kõhtu tagasi hoida, et ta kõnemehele silma ei paistaks, mis ka väga hästi õnnestus.

Jutt töörahva kurnamisest mõjus Pilbassonile hästi. Oli ta ju elu aeg tööd teinud ja rähelnud ning nüüd pidi niisuguseid inimesi ilmas olema, kes Pilbassonile tähelepanemata tema töövilja olid oma kaukasse kiskunud. Nimepidi kõnemees küll kedagi ei nimetanud, kes Pilbassoni poes oleksid salaja vargil käinud, aga ju tal ikka natuke haisu ninas oli, kui ta kõnelema tuli. Pilbassonile tuli järsku meelde, et alles eile oli majaperemees, üks Hundiaugu suurnikest, Pilbassoni poe üüri tõstnud ja magu oli tal ka kaunis kopsakas ees. „Niisuke pursui!" kirus Pilbasson oma südames. Noh, nüüd oli ta oma vastasele õige ja ajakohase nime leidnud.

Pritsimaja saal oli kuulajaid murruna täis ja vihase näoga kõneleja kriiskav hääl, jämedad sõnad ja vehklevad liigutused sünnitasid palju lõbu, nii et kuulajad kaks tundi külalist jälgisid, ilma et väsimust oleks tunnud. Kui aga partei asutamine päevakorrale tuli ja kõneleja üles kutsus nimesid lehele kirjutama, kobisid inimesed hiljukesi välja, hoidku jumal, kuhu niisugune nimekiri viimaks sattuda võib! Inimestele oli politika ikka midagi keelatut olnud, midagi, mis Siberi ja mahalaskmisega seotud, ja see hirm hoidis nad elutargalt eemale. Ainult kümme meest, nende hulgas ka Pilbasson, julgesid endid „parteisse kirjutada". Partei asutav koosolek valis neist kümnest kuus liiget juhatusse ja kolm liiget revisjoni-kommisjoni, üks liige jäigi üle — partei üldise koosoleku pidamiseks. Esimehe kohta ei julgenud keegi vastu võtta. Hakati Pilbassonile peale käima, ta oli parteis kõige vanem mees. Pilbasson laskis end kaua paluda ja andis alles siis järele, kui leidis, et igal viisakusel kord lõpp tulema peab ja „minupärast ei pea rahva asi kannatama."

Mõnel pool valitses arvamine, et inimese politiline meelsus ta peas, südames või mõnes muus sisemises organis pesitseb ja et seega need „sisemised" põhjused on, mis inimest sunnivad teatava politilise erakonna liikmeks astuma. Need eelarvamised on kahekümnendal aastasajal niisama piinlikud kuulda kui iga teinegi ebausk. Kas inimene selle või teise partei liikmeks satub, see on kõige juhuslikum asi maailmas, tingitud kõige

välispidisemaist asjust, mida üheksa juhust kümnest tõendavad.

Alles hiljem kui inimene juhuslikult oma juhuslikku parteisse on sattunud, omab ta loomulikult oma juhusliku partei meelsuse, alistub distsipliinile ja dresseerub. Inimene läheb ja kohtab juhtumisi. Kohtab naise ja astub temaga abiellu. Kohtab partei ja astub liikmeks. Mitte sellepärast, et see naine, see partei talle „ainuke õige" on (ta võiks väga hästi ka teise naise ja teise parteiga „dresseeruda"), vaid juhtus talle ette see naine, see partei ning mees jäi rippuma. Mõnes teises maanurgas elades oleks mees võtnud tingimata teise naise ja mine tea missugusesse parteisse ta seal oleks „juhtunud". Nii sündis ka Pilbassoniga, ta astus esimesse parteisse, mis Hundiaugul asutati.

Kui Hundiaugu esimese politilise partei esimees, poodnik Pilbasson, väsinuna ja võimust koormatuna õhtul koju jõudis, ei teadnud ta naisele isegi seda ütelda, mis uue erakonna nimi oli. Ta oli seda nime küll nagu paar korda kuulnud, kuid võõrad sõnad ei jäänud meelde, ja programm olevat alles trükis, saadetavat pärast järele. Pilbasson teadis ainult, et nüüd algab võitlus „pursuidega", ja et tema kui „partei juhi" käest majaperemehel mingit võimu ei ole poe eest kõrgemat üüri nõuda.

Järgmisel pühapäeval oli Hundiaugul jälle suur rahvakoosolek. Asutati pritsimeeste saalis politilist parteid. Linnast oli tulnud sileda näo ja maheda häälega isand, kes silmi taeva poole tõstis ja nii härdalt ja liigutatult vestis, et naised kuidagi ei suutnud pisaraid hoida. Inimesed tundsid endid kui palvemajas olevat ja see äratas usaldust. „Pursuisid" kõneleja ei nimetanud, ka teisi võõraid ja tundmatuid sõnu ei olnud ta kõnes. Ja mõtted ja sõnad olid ammu kuuldud, vanad tuttavad ja sellepärast kõigile arusaadavad. „Meie oleme töötajad Issanda viinamäel, Issanda valitud töörahvas, kes kurjal ajal on ustavaks jäänud, meie oleme Issanda võimualused ja kuulutajad sessinatses ajalikus hädaorus." Naised ohkasid ja pühkisid silmi, mõned mehed, kes kirikus magama harjunud, norskasid ka siin. Lõpuks kutsus kõneleja kuulajaid üles kristlikku erakonda asutama ja head asja annetega toetama.

Võõra palvevennalik nägu, mahe ja salvitud toon ja nii tuttav „annete“ kogumine „hea asja“ jaoks äratasid usaldust kristliku politika vastu, nii et üle saja inimese, suuremalt osalt naised, parteisse astusid. Ka Pilbasson — maksis oma rubla ja sai kristliku erakonna kviitungi vastu.

„Kaks on kaks,“ — arutas Pilbasson eneses: „kui üks partei äpardub, siis teine veab välja. Ja, see on nüüd üks kama, kas sa ilmalikul või kristlikul kombel edasi jõuad.“

Ka kristlikus erakonnas oli suur meeste puudus ja Pilbasson valiti jällegi esimeheks. Keegi selle vastu ei vaielnud. Madisson, näiteks, oli kahe seltsi esimees, miks ei võinud siis Pilbasson kaht erakonda juhtida. Inimesed olid juba harjunud olema mitme seltsi liikmed, nii pidasid Hundiaugu ärksamad otse auasjaks ka kõikidesse parteidesse astuda. Õhtul jutustas Pilbasson naisele, et ta kristliku erakonna president on ja et majaperemehe üürikõrgendus kristliku erakonna põhimõtetega kokkukõlas ei seisa.

Kui „vihase“ partei programm Pilbassonile viimaks kätte jõudis, uuris presidendi härra teda mitu päeva suure hoolega. Partei nimest ei suutnud Pilbassoni keel mitte läbi lüüa, see seisis pikkadest arusaamatutest võõramaa sõnadest koos, mis koledasti susisesid ja vusisesid. Siiski selgus programmist, et oli tegu ühe „tööliste parteiga“. Programmi-seletus oli kirjutatud kurjal ja valjul keelel, täis ränku sõnu. Kui Pilbasson halvas tujus oli, või teda keegi vihastanud, siis luges ta seda programmi-seletust, ja kohe läks hinge peal märksa kergemaks.

Paiguti näis Pilbassonile, et „vihase“ partei programm ka tema enese peale hammast ihus, kuid otsekohe ei olnud kuski öeldud, et ka „vürtspoodnikud“ pursuid on ja et nende kaup tuleb maksuta ära võtta. Küll pidid aga maad ja majad „üle võetama“ (Pilbassoni arvates muidugi parteiliikmete vahel jagamiseks), mis temale väga meeldis. Seda kuuldes lükkas Pilbasson oma maja- ja taluostmise plaanid edasi. Mis mõte oli osta, kui hiljem niisamagi saab.

Parteide asutamisel oli kogemata kombel nii juhtunud, et „tööliste parteisse“ olid sattunud kõik enam-

vähem jõukad inimesed, kelle käes ka juhatus, kuna alevi kehvem klass oli valgunud kristlikku erakonda. Sellest kenast juhtumusest tegi Pilbasson hiljem, kui mõlema partei esimees, seaduse ning jätkas juba teadlikult seda „loomulikku valikut." Pilbassonil oli selle juures oma tagamõte. Tal ei läinud see maa ja majade võtmine parteiliikmetele (programmis ei olnud küll „parteiliikmeid" nimetatud, kuid see oli iseenesest mõista!) meelest, seepärast hoidis kaugelenägija Pilbasson hoolega selle eest, et „töörahva partei" mitte suureks ei kasvaks, sest partei kasvamisega oleks kahanenud iga liikme osa eeloleval „jagamisel". „Töörahva parteisse" võeti vastu ainult juhatuse lähemaid sugulasi ja sõpru. Kui mõni popsnik või teine kehv mehike soovi avaldas „töörahva parteisse" astuda, vangutas Pilbasson pead ning sõnas: „Ei, vennas, sinusugune rott siia ei kõlba." Ning saatis siis selle „roti" kristliku erakonna „Issanda viinamäele", kus õpetati tööd tegema ja Jumalat paluma, aga see „päris osa" jagati kätte teises ilmas.

Nii kasvas kristliku erakonna liikmete arv vaba sissekäigu tõttu varssi kahesajani, kuna „töörahva partei" vaevalt paarikümnest „saagi ootajast" koos seisis.

Kogukonna-valimistel märkas Pilbasson, kui õieti oli ta talitanud, ka kristlikku erakonda oma juhtimise alla võttes. Ta oli küllalt rebane kristlikus nimekirjas kandideerima, mille poolt kõik „rotid" hääletasid ja mis sellele nimekirjale ka rõhuva enamuse tõi. Pilbasson, kui võitjanimekirja esimene kandidaat, valiti vallavanemaks. „Töörahva erakond" oli nii väike, et kõigi sugulaste abiga ühtki kandidaati läbi ei viinud. See vihastas mehi. Üldine koosolek, millest 11 liiget osa võttis, tunnistas Pilbassoni „töörahva äraandjaks" ja heitis ta äärmise põlgtusega parteist välja.

Turuhinnad tõusid päevast päeva ja aleviku - naised tõstsid kisa. Iseäranis sõjakad olid just kristliku erakonna naised, kes leidsid, et just nende esimehe Pilbassoni poes kõige enam nööritakse. Kristliku erakonna koosolekul tahtsid naised oma esimeest kotti panna. Kui Pilbasson kõnetooli astus, pilluti teda mädanenud kartulitega, ta oma poest ostetud. Meeled jäid alles siis rahulikuks, kui Pilbasson teatas, et ta erakonnajuhi kohalt tagasi astub. Vallavanemaks jäi ta muidugi edasi.

Ühel pühapäeval oli jälle suur rahvakoosolek Hundiaugul. Pritsimeeste saalis kõneles mees, seltside ülemaaline tegelane, keda juba vanadelt aegadelt tunti. Inimesed olid Hundiaugu mõlemast parteist sedavõrt tüdinenud, et uue erakonna asutamine õige libedasti ja lootusrikkalt läks. Pilbasson kui vallavanem ja „vana parteitegelane" ei võinud muidugi koosolekult puududa. Ta maksis oma rubla ja astus uude parteisse. Vääriliste võistlejate puudusel valiti ta vilunud inimesena uue erakonna esimeheks.

Ülemaaline tegelane, kes Hundiaugul oma partei osakonna avanud, jäi ööks värskelt valitud esimehe juurde, kellega peeti pikemaid läbirääkimisi eelolevate parlamendi-valimiste üle, mis lõppesid suure hingelise kokkukõlaga. Kui ülemaaline tegelane järgmisel hommikul raudteejaama sõitis — Pilbassoni hobusega — viis ta kaasa ka lahke võõrustaja nime ning lubaduse. Paar nädalat hiljem sai Pilbasson pool hobusekoormat kihutuslehti erakonna valimisnimekirjaga. Nimekirja viieteistkümnendal kohal seisis: „Pilbasson, Aadam, Hindreku poeg, 36 a. Vallavanem, ärinik, tuntud ja lugupeetud tegelane Hundiaugul." Neid programme laotas Pilbasson suure sisemise rahuldustundega laiali. Koosolekutel lõi ta „töörahva partei" ja „Issanda viinamäe" pihuks ning põrmuks. Pilbassoni erakond (muidugi kõige viimane) sai Hundiaugul jälle enamuse.

Ülemaalise tegelase erakond viis kakskümmend viis kandidaati parlamenti, nende hulgas ka oma „tuntud ja lugupeetud tegelase Hundiaugult." Rahvasaadik Pilbasson pani vallavanema ameti maha, see oli nüüd täpe ta uue au ja seisuse kõrval. Siis läks ta Madissoni juurde ja laskis enesel esimest korda elus raha eest habet ajada. Saadiku isikupuutumatusest ei olnud Hundiaugul muidugi aimu, seepärast võis Madisson Pilbassoni lõuga niipalju kriimustada kui seda ta elukutse nõudis. Tehtud kuri kaeti hiljem ausalt puudri ja plaastriga.

Madissoni plastrid näol, sõitis Pilbasson järgmisel hommikul pealinna. Alevist välja saadeti ta kõnede ja pritsimeeste muusikaga. Muusika oli tellinud küll erakond, aga Pilbasson kui aumees maksis. Aga see võis ka ümberpöördud olla.

Nii kaotas Hundiauk oma tähtsama tegelase. Pilbassoni naine andis varssi poe käest ja kolis mehele pealinna järele, kellele seal suuremad ärid ja võimalused olid avanenud. Hundiaugul teatakse nüüd jutustada, et Pilbasson pealinnas mitmekordseks miljonäriks olevat tõusnud, kes rahvasaadiku ameti varssi maha pannud ning mingisugustes partei „eraalgatustes" osanik, kus raha võib kühvliga kokku ajada.

Muidugi on see eraasi, missuguse riistapuuga Pilbasson pealinnas midagi kokku ajab. Kuid ühiskondlikult on tähtis, et metsatagune Hundiaugu alevikki on võinud oma sõna riigi elus ütelda, ja et ta selle sõna on ütelnud — rahvasaadik Pilbassoni kaudu.

1921.

Kõht

Saal, parkett, seltskond. Mööbel: rokoko — sini-kuld-valge. Õhtu. Elektripirnid, seinapeeglite helkvisked. Tort. Lüüriline shokolaad portselan-tassides. Tualetid. Soe, vaikne, mugav. Portjäärid mustavad melankoolselt.

Mustas siidkleidis daam näitab kõigile oma portselanist naiskristuse nägu: „Uuemas kunstis saab moeks kujutada kõhtu."

Mustas siidkleidis daam teab seda, ta äsja tulnud Euroopa keskpaigast...

Pruunis siidkleidis daamil, kergelt kõrbenud ihuga, tungib jonnakalt esile aluspesu: kuklast, rinnalõikest, lühikese kuue alt, igalt poolt.

Tungib esile: kõigile, kõigile, kõigile...

Pruunis siidkleidis daam tõstab parema põlve pahemale: on pühapäev, pesuvahetuse tagajärjel on püksipitsid lumivalged...

Portselanist naiskristuse-nägu kordab naiivi väikeümmariku lapsesuuga, mille alumine huul jonnakalt lühem: „Uuemas maalikunstis domineerib kõht, asub etteulatuvale seisukohale."

„Oo!" — ütleb pruunis siidkleidis daam ja naeratab: kõigile, kõigile, kõigile...

Pruunis siidkleidis daami martsipaan-pilgud silitavad emaliku uudishimuga naabrite kõlbliselt kaetud keskpaiku. Ta lumivalges pitsivahus tärkavad esimesed ekspressioonid: see oleks kui haabade värisemine.

Elektripirnid pilgutavad jahedalt kiirteripsmeid.

Tuulitanud-kreem isand, ühe saabuva religiooni tulevane Ristija-Johannes, silitab müstilise shestiga oma rebasenahka kaamelikarvu reformatsiooni-kirgedest teravnenud lõua ümber.

Tuulitanud-kreem Ristija-Johannes tähendab: „Kõht on ajalik organ, mis seedib maiset proosat. Kõhul puudub igaviku tunne, ta ei suuda kunsti jäädvustada."

Keegi ütleb: „Mis tähendab kaunis kõht: mõne aja pärast on ta välja kasvanud!? Kodanliku korra juures on võimalik ainult kaks kategooriat kõhte: väljakasvanud ja sisselangenud. Kapitalism ei edenda ilutunnet...“

See „keegi“ on esteetiline sotsialist, ta proleedi-hing kannab kohvipruuni sametkuube. Kordab: „Ainult väljakasvanud ja sisselangenud. Ülitoitlus valitseb alatoitluse üle. Aga kord teostub Vaarao unenägu: nälginud lehmad neelavad ära maokad.“

Väike korrekt prillidega isand, kelle näo ehitus hukkunud miski lüürilisse kaosesse, tähendab autoriteetlikult: „Kõht ja puusad on keha tsentrum. Iga liigutus algab puusadest.“

„Iga liigutus algab peast“ — vaidleb saabuva religiooni kreem impressaario. T e m a peas algas ometi uue usu-idee esimene liikumine. Ta puusad hoiduvad esialgu veel passiivilt.

Pruunis siidkleidis daami aluspesu oli vahepeal arenenud uute väljendusmeetodite leidusteni. See oli naiskirjaniku aluspesu, rahvusliku sharmiga...

Kuivetunud isand, kelle teoreetiliselt võimalik kõht oli tegelikult kasvanud jalgadesse, ja teoreetiliselt võimalik kunstilooming tegelikusse teoretiseerimisse, — pikkade koivadega kunstiteoreetik ütles: „Realistlik kunst ei saa katsetada kõhuga, kuni see kõht ei ole end elus esteetiliselt maksma pannud. Elu peab ees käima ja paljastama, siis tuleb kunst ja konstateerib fakti. Silmapilgul on kõhu dekoltee kunstis — futurism!“

Pronkskollaste juustega kakao - kollases siidkleidis daam mängib klaveril Liszt'i „Jutlus lindudele“. Pronkskollase frisuuriga daam on klaverikunstnik, tema ei kõnele sõnadega.

Väike ümmarik isand on oma Strindbergi-kortsudega profiili pehme ja mitte väga puhta väänkrae vahele lõngu unustanud. Ta on kirjanik ja kuulab „Jutlust lindudele“, mille interpreteerib pronkstuliste juustega daam kitsaste heledate sõrmede mängides.

Portselanist naiskristus jätkab: „Silmitsege uuemaid Pariisi moode. Seal e s i n e b juba kõht. Naiste kostüümid algavad alles — allpool naba...“

Naba — on julge sõna.

Portselanist naiskristuse alumine huul on teadmatu oma jonnakas-süütus lühiduses. See on elukutselise naisnäitleja alumine huul...

Pruunis siidkleidis daami aluspesu on geniaalne oma leiurikkuses: ta tungib esile kui... väehulk lippudega...

Portselanist naiskristus mustas siidkleidis, kes justanud nabani küünimata Pariisi kostüümidest, ütleb heledate martsipaan - silmadega pruunis siidkleidis daamile: „Ärge näidake nii selgesti oma pükste pitse!?"

Rahvusliku sharmiga naiskirjanik korraldab õnneliku näoga oma „sisemist ilma", mis leidnud avalikku tähelepanu.

Rebasenahka Johannes filosofeerib: „Kõht... puusade liikumine... kõigil religioonidel on olnud suhted alumiste kehaosadega. Püksipitsid on ainult... rituaal..."

„Püksipitsid on moraal," — tunneb pikakoivaline põhimõttelikult võimaliku kõhuga kunstikriitik.

Pronkstuliste juustega kakao - kollases siidkleidis daami kitsad heledad sõrmed mänglevad üle klaveri valgete ja mustade hammaste.

Strindbergi-kortsulise näoga kirjaniku pea istub ikka veel liikumata... pehme väänkrae tupes... on filosoofiliselt viltu. Ta fantaseerib... pronkstuliste juustega daami muusikalisest nabast... moodsas Pariisi kostüümis...

Üks frakis isand lebab toa pimedas nurgas diivanil ja — norskab. Ta ei maga, aga norskab siiski. See on nii karakteristlik!...

Frakis isand on tegelik futurist... elus. Ta ninahäälikutest kasvavad muusikalised dekoratsioonid konversatsioonile selle naba üle, mille ümber keerleb moodne kunst.

Portselanist naiskristuse näoga daam mustas siidkleidis tardub neoromantilisse poosi.

Kitsad heledad sõrmed, joosnud üle mustade ja valgete luude, puhkavad kakao-kollase siidkleidi rüpes.

Pruunis siidkleidis daami pitsivahus botaniseerib vallatu Amor: haabade värisemine — kõigile, kõigile, kõigile...

Strindbergi - pea laskub lõpulikult viltu... pehmes väänkrae tupes.

Müsteerium... 1919.

Ristteed

Midy istus vagusi toolil, kitsad jahedad käed musta rüü krookudes, mõtteis ots laskunud sügavale.

Oli kuum, kärarikas, tolmune. Elekter kiirgas ja väsitas silmi. Rõdul raksus orkester, klarnet kiunus, viiulid vihtlesid palavalt.

Valssivate paaride hälliv rütm, helide nuruv siirupmagus uim, ihardavad pilgud, higistunud inimkehade nätske, parfümeeritud aroom, täitmata himude piitsutatud ohked — kogu pidusaali näljane rahutus näis osavõtuta veerevat Midyst mööda, vaevalt kastes ta kingistud jalgu...

Midy värvid olid pimedad, leinalised. Mitte ihu: see oli valge ja külm kui värske lumi. Kuid kattis selle valge siidihu süsimust schiffoon, kadedalt tõustes kurguni. Midy suured traagilised silmad olid kui kaks värskelt kooritud küpse kastani-tõru, pikkade pigimustade ripsmepiikide kaitstud, kulmude kummitud, miskist paratamatust nukrad. Sinimustad hapsed visklesid vallatute vinjett-keerdudena kaameil oimel. Piklikud huuled, kitsalt kokku surutud, olid veretud.

Vastakal seinal istus Olger, oli rahulik, endaline, silmitses piluldes tüdruku söejoonistust saali valgel tagaseinal: Midy ots laskus madalale, veel sügavamale vajus Midy ots. Nüüd lahkus üks neist kitsaist kätest mustas süles ja toetus kui mõtteid rüsides otsale, mis laskunud sügavale, sügavale...

Olgeril oli kummaline istuda, pilutada silmi ja vaadelda. See isemeelik, kapriisnukker tüdruk seal! Nii ununud, kadunud, kauge ja võõras, tardunud, endasse uppunud kesk pidusaali erevust ja hääli. Ja milleski nii lähedane, paratamatu, omane.

Milles ta veetleb — mõtles Olger. Ei saanud vastust eneselt, ei ütelnud seda aeg, ruum, ei keegi. Elekter kiirgas ja väsitas silmi. Rõdul kiunus orkester armuta. Valssivad paarid ujusid mööda, sarnased laintele. Olger

tundis enese hinges kogunevat sinepkollast sappi, ainult polnud ta enese peremees, siis tõstis silmad, raputas pead. Tänase õhtu tahtis ta vaba olla enese organismist ja ta tavalikkudest vedelikkudest. Tahtis olla vaba, minevikuta — selle tüdruku pärast, kelle kastansilmi varjasid pigimustad ripsmepiigid. Homme on ta jälle enesega, homme algab jälle vana arvepidamine kõigega...

Siis nägi Olger:

Pikk sihvakas frakk laia lumivalge tärgeldatud kõhuga kummardus kutsuvalt Midy ees. Kaks suurt kastani ehmusid üles, ühe pilgu olid nad tardunud kui tordike söeks põlenud hinge. Siis sai päev. Sai heledaks, pidulikuks, teadlikuks. Silmade mustas sametis välgatus hele, soe, hõbedane kiirtevihk, pilk tihenes kui kastetilkne helmestik, vikerkaaritas vaate, kiiretas kogu näo, koidutas palgete kumera, uppus värisevail varjudel suunurkade pehmesse nukrusse.

Olger istus ja nägi:

Midy tantsis temast mööda. Tantsis mööda pika sihvaka fraki soliidide käiste vahel. Kuidas Midy tantsis, nii elutu-endas, nii nukker-kerge, nii flegmas maiutsev — see oli Olgerile mõistatus. Aga tundis ühtlasi, just nii peab tantsima Midy, just nii on tõeline tema. Põlev uudishimu läbistas Olgeri mõtted, erutas tundmust: kes oli see tüdruk? Temperamenti varjav flegmaatiline saadanake, kelle kastani-silmades alles magab-varitseb roheline eitamise, hävitamise tuluke? Või lihtsalt väike habras loomake, teadmata endast ja muust? Millest elas ja oli see väike inimlik söejoonistus? Kuis ta tundis, mõtles, mis püüdis, otsis, millele elas ja millest unistas? Mis oli talle rõõm ja millest nukrustus? Ah, see uudishimu võõra, omamatu naise vastu, see odav teada tahtmine, mis väärt ei olnud jõupingutusi. Või oli see algus, oli algus suure, sügava, kummalise? Oli saatus?

Aga Midy tantsis, aga Midy tantsis: laisk-gratsiöösides, painduv-traagilistes liigutustes, peake vähe pahemale kaldunud, silmad maas... Mis kütkestas neid noori kergeid liikmeid, mis raskendas vere elurõõmsat rütmi, mis paelustas aimatavat ülemeelikkust, millest uñeles see temperament... see süte traagiline hõõgumine tuha all? Oli see koidu-uni, oli Midy kuningatütar muinasjutus, klaaskirstus, olles suudlemata, äratamata printsist? Või oli

selles tüdrukus juba midagi läbi põlenud, jättes hinge esimeste tuhaasemete hõbehalli sügisese nukruse? Olid need pettumuste, kevad-halla jäljed, mis varjutasid ripsmete mängu, mis pugesid suunurkade pehmetesse koobastesse, kükitasid vagusi, ehmunud võõrast pilgust?

Ja need silmad, need silmad, öised põhjatud silmad, kaks rahutut, kannatlikku ookeani: miks olid nad hetkel kui küpsetatud sisemisest pingulhoiust, nii uppuvad sissepoole, nii kaugel endast ja ilmast. Või looritas, pinetas neid ainult — lühike nägemine, mis inimese teeb abituks ja naiiviks? Olger tundis kasvavat rahutust, ergud olid traatpingul, uudishimu terav põueoda tungis südamesse. Mis peab ta tegema?

Midagi ei tee Olger. Ta ainult istub. Kõnnib, liigub ja istub jälle. Istub oma igavese üksildusega, liigub eriku seltsimatusega, kuulab orkestri kiunumist, vaatleb tantsijate jalapaare, daamide vahelduvaid rinnalõikeid, isandate valgeid tärgeldatud pugusid, andub vaimus valsirütmi hõljuvale idiotismile. Kes on Olger, misuke on Olger? Ei, temal ei puudu temperament, temas on tuld ja kirge, ta võib ülemeelik, vallatu, isegi metsik olla. Ta võib naerda heleda, värske, sütitava baritoniga, võib nalja ja pilget raputada käisest, võib saada tujju, sattudes kogu seltskonna põletispunktiks.

Aga ta teab: tuleb viiv, kus üksilduse tunne tungib ta sisemusse kõvera mõõgana, kui ta ärgates ja ehmudes tõstab silmad ta ümber naeratlevate nägude, säravate silmade... ja vaikib äkki, pooleli lausel kui niidetud rohi. Pöörab erikuna selja, pudeneb kõrvale, lootusetuse, seltsimatuse tinarasket koormat enesega kandes, terav-kiima keeldumispiina tundes kui märter...

Olger istub Midy kõrvale ja tunneb enese igavana, kehvana. Millest peab ta kõnelema? Liig võõrad selleks, et vaikida koos, seltskondliste kohusteta, sõlmida sõnutuid sidemeid, anduda traadita elektrivoolule mehe ja naise vahel. Millest peab ta kõnelema? Igapäevast tühja-tähja? Et on homme jälle äripäev, et lund sajab väljas, et preili Tammetukil on hirmuäratav vassing laenatud juustest, et härra Tingelberg on löönud ülemaalise rekordi eilsel joomingul? Või peab ta olema seltskondlikult vaimukas, deklameerima mõnd moderni poeeti, kõnelema päikese looja minekust, purpurist lumihangede

taha, viimasest teaatri-õhtust ja esimesest maskeraadist? Või peab ta ütlema Midyle komplimenta, neid tuttavaid meelitus-fraase, mis kui limonaad jookseb kõditavalt üle huulte ja midagi ei maksa? Peab tüdrukule sügavalt ja tõotavalt vaatama silma, puudutama käega ta kätt, põlvega ta põlve, mesitsema ja suhkrustama ning ohkama pooltosin korda viie minuti jooksul?

On Olger kiusatud neist lumivalgeist põlvist Midy süsimusta rüü all? On korrakski mõõtnud vargne mõte selle tüdruku siidsukkade pikkust, ta rindade paisu, ta õla ja puusa kumerat joont? Ei, Olger ei ole kiusatud sest lihast. Ta näeb ainult tüdruku suuri musti silmi, mis ta pilgu paelustavad magnetina. Mis peab ta ütlema neile silmadele? Oma vormituid aimusi, mis vihkavad sõnu verivaenlasena?

Siiski: ta võiks neile silmadele jutustada muinasjutu, võiks jutustada mitu muinasjuttu, nägemata ideeniidile tõmmates sõnade helmestiku, sädeleva kui sinised tähed pimedas jõuluöös... Kõik need muinasjutud algaksid samaga, aga ikka lõpeksid teisiti. Elus on lugemata lõppe, kõik nad peegelduvad legendides. Seepärast on elus nii palju legende ja muinasjuttudes nii palju lõppe. On häid ja halbu lõppe. Aga Olger ei tea selle muinasjutu lõppu, mis ta kõneleks tüdruku kastani-silmadele, ta kõneleks, kõneleks ja jääks korraga piinlikult vait. Jääks vait ja otsiks rahutu pilguga pagu.

Seepärast istub Olger Midy kõrval ja vaikib üldse. Tunneb lootusetuse, keeldumuse teravmagusat piina. Sekundid on pikad ja halastamatud kui tunnid. Rõdul kiunub orkester irooniliselt.

Siis tantsivad Olger ja Midy...

„Esimene kord, kui valsin teiega..." ütleb Midy naeratades. Olger vastab midagi mäletamata. Näeb ainult suuri musti silmi lähedal, lähedal... üleslööduna temale, teab see kestab ainult sekundid, on proshektori helgivise, pea kustuv tagasi öösse. Läbemata, ehmul püüab Olgeri pilk kinni kõik hõbekeelsed nested Midy silmade sügav-mustas sametis. Siis paarivad, ühinevad kaks inimkeha helide despootlikus rütmis. Olgeri käsi hoiab Midy kätt, Olgeri käsi peab Midy pihta. Midy käsi on jahe, habras ja ahtake, Midy piht on noor ja nõtke.

Siis ununevad kõik puudete detailid, kõik meelte eristused, rütm valdab organismi, sulatab kõik väiksed elamused suureks hõljuvaks uimaks, kahe inimese helerõõmsaks üksilduseks. Olger sulgeb silmad ta ümber hüplevate kujude, keerlevate dekoratsioonide pärast. Kui mõõgast raiutud katkeb orkester.

Lõpp.

Olger viib Midy kohale. Kummardus, käepigistus. Olger kaob, Olger tahab üksi olla. —

Olger läheb koju, läheb üksi läbi öise unise linna. Kodu laualt leiab ta ümbriku tuttava käekirjaga. Seda avades kukub lauale päevapilt. Palitus, kübar peas, istub Olger toolile ja vahib seda pilti. Noor helejuukseline vallatu tüdruk, avameelsete siniste silmadega, lohukesed põsil. Naeratleb Olgerile truult ja tuttavalt. Need silmad, see suu, lohukesed põsil, kõik naeratavad Olgerile tuttavalt. On kummalised ja naeratlevad.

Mis teha?

Kaua istub Olger toolil, palitus, kübar peas, käsi, mis peab päevapilti, laskunud põlvedele. Silmitseb, korts otsal, varjude tantsu seinal, heidetud küünlatule värisemisest. Ah, neid kombeid ja traditsioone! Kui üksluine ja nukker on elu, kui kitsad ta latrid! Üksilduse rooste poeb ta südamesse, närib rahulolematuse verikoer hinge.

Juba hakkab aovalge aknast sisse pugema, kui ärkab Olger mõtteist, kui enese vabastab riietest. Iga heidetud riidetükiga saaks nagu hingki kergemaks, tunneks inimene enese vabana, loomulikuna. Kui ta on viimaks voodis, küünal kustunud, eesriided laskunud ja hall pimedik ta pilgu väsitanud, teab Olger, mis talle tarvis. Mõlemad on talle tarvilikud, väga tarvilikud: see helejuukseline avameelne, päikesenaerune sinisilmik ja see mustajuukseline tumemeelne, endaline, kelle silmade sügavas sametis on hõbedane neste.

Mõlematesse on enese pannud Olger. On hukkunud kahe tüdruku, kahe tüübi silmisse. Ja veelgi jääb temas unistuste koor, kustumata rahutuse, igatsuse viirg, mis koduta südame sunnib rändama, otsima: igas uues noores naises seda, kes tulemata ja olemata.

1920.

Problemaatiline armastus

Mul oli mu traditsiooniline õndsuse viiv, maitsesin meeldivat laiskuse ja eneseunustuse asendit: lamasin seliti kuschetil ja puhkusin suitsurõngaid üles lae poole.

Teise seina ääres istus toolil Johannes Ellerhein ja tegi, nagu loeks ta ajalehte. Ma teadsin, et ta ei loe, vaid vaatab ainult sinna sisse: inimene peab ometi kuhugi vaatama.

Talveõhtu lähenes. Hämarus laotas oma hõlmu üle asjade. Uulitsal sõitis voorimees kuljuste helinal. Tekkis vaikus.

— Mis teeb neiu Adele Rammul? — küsisin süütult haigutades. — Ei ole teda mitu päeva näinud.

Ajaleht Johannese käes hakkas krabisema. Lisasin:

— Naine, keda mitu päeva ei näe, muutub saladuslikuks. Hakkad teinekord isegi kahtlema ta olemasolu üle.

— Mis ta siis peab tegema? — tõukas Johannes väljakutsuvalt.

Issand küll, kuidas teinekord ajaleht kannatab inimese käes, milline krabin!

Suitsetan unise hooletusega edasi.

— Minu arvates peaks Adele mehele minema. Millal ta kosid?

Mu otsekohesus lõi Johannesele pähe. Küsimus oli nii järsk ja sissejuhatuseta, et poiss tundis enese võitlusvõimetuna. Otsekohesed küsimused, dramaatilise tõusuta, mõjuvad ikka rahustavalt, õhku puhastavalt. Johannes hakkas järeleandlikult naerma, silitas kämblaga ajalehe tagumist külge, mis kaotanud esialgse elegantsi ja urises siis, pool pahur, vähe imetlev, läbi hammaste:

— Kurat seda teab!

Imelik mees see Johannes Ellerhein. Tal on tegu noore tüdrukuga ja jätab kõik sarviku korraldada...

— Sa ei ole selle üle veel järele mõelnud?

Johannest huvitab mu lae ja seinte maaliline kokkukõla.

— Järele mõelnud? Ma arvan, enam kui tarvis.

— Noh?

— Mida enam mõtlen, seda vähem tean.

— Sa ei taha ometi öelda, et õnnelikul peigmehel on tingimata metshärja pealuu? Sa ei taha ometi öelda, et sinul ajude asemel on mingisugune nuustik ülemisel riiulil...

— Ma ei taha üldse midagi öelda.

— Peenike! Suurepärane!? Ääh!

Ma haigutasin, nii et lõuapärad raksatasid. Veel üks niisugune Johannes ja ma suren lõualuu rabandusse.

— Tule mulle lähemale, poiss!

Johannes viskas lehe närvilikult lauale. Siis käis ta paar korda üle toa nagu inimene, kes otsib pääseteed. Viimaks istus ta mu kuscheti servale ja tõmbas enese kössi. Tal oli meeleolu nagu koeral, kui see saba jalge vahele tõmbab ja resigneerivalt liigutab hänna otsa.

Haarasin kämblaga ta heledad juuksesalgud pihku, pöörasin ta näo enesele kord profiilis, kord fassaadis, karvased jahuhallid kulmud, kitsas tedretähine pale, õhelane terav nina ja väike lihav suu, mis rikkus stiili. Ülemine huul oli siledaks aetud. See oli kahekümnekahe-aastase noormehe nägu.

— Numbrilaud on sul korralik, sellest küljest ei ole takistusi. Kreeka marmorist jumalaid sa just meelde ei tuleta, kuid „frontispits" pakub kaanekaunistuse, mis ühtki naist ei tõuka eemale: mehel on sest küllalt. Iseäralist vaimumärki su otsal küll veel ei leidu, kuid niisugused asjad tulevad abielus ühes sarvedega, selle juures ole kindel. Esialgu on küllalt, kui sa natuke suudelda mõistad, selle eest hoolitsed, et püksid alt narmendama ei hakka, kaelaside korralikult sõlmitud on ja talle selle miinimumi rumalusi oskad öelda, milleta ei väljendu ükski tõsine tundmus. Mõistad nüüd, mis sulle öeldi?

— Mul ei ole nalja tuju.

Imelik poiss see Johannes Ellerhein. Ta on peigmees, ta tahab kosida, ütleb isegi „kurat seda teab", ja seejuures ei ole tal nalja tuju!

Ma ei lasknud ennast segada.

— Eesel! Kes teeb siin nalja? Kinnitan, Adele armastab sind, seda olen ammu tähele pannud. Või ei ole see nii?

Johannes silitas oma teravat nina, nagu oleks ta kaetud mingi mälestusega, mis käega katsutav.

— Usun seda isegi peaaegu.

Oh seda „peaaegu usklikku“ Johannest!

— Näed nüüd isegi, et ta sind armastab, põrsas! Ja sina armastad Adelet, see on päevaselge .

— Ma olen mõelnud...

— Midagi ei ole sa mõelnud! Inimene, kes armastab, ei ole kunagi mõelnud, Aadamast saadik. Sarnaseid illusioone ei maksa sul hellitada. Või tema on mõelnud?! Sa armastad, ja sellega on lool lõpp.

Johannes tõstis pea ja vaatas mulle otsa. Ta pilgus sätendas arg lootuse kiir, alles niiske kahtlemise nestest.

— Usud sa tõesti, et armastan Adelet?

— Noh, nüüd on pärdik väljas! Terve suvi kõnnitab tüdrukut: kus Adele, seal Johannes, kus Johannes, seal Adele: kui Siiami kaksikud! Kogu linn on teid kümme korda paari pannud, kõik vanad naised on teist kümme püüli teinud, kõik teie voorused ja patud on kümnekordselt registreeritud. Ja nüüd, kui avalik arvamine kõik on teinud, mis õieti teie eraasi oleks teha, seal tuled sina ja küsid: usud sa tõesti, et armastan Adelet? Keda kuradit tahad sa siis armastada, kui mitte oma tulevast naist?!

Johannes kehitas end kuschetil, nagu hõõruks ja torgiks miski ta istmepinda. Tükk aega valitses vaikus. Siis hakkas Johannes kõnelema, mõtlikult ja endamisi. Ta kõneles kui inimene, kes enesest välja laob tuttavaid ja mitmeti läbi veeretatud asju ja uuesti katsub neid kuidagi loogiliselt ritta seada.

— Adele on hea ja armas tüdruk, ta usaldab mind. Ta on noor, ilus ja vooruslik. Ta on mulle nii omane, me sobime hästi, ei riidle kunagi. Oleks loomulik, kui teda armastaksin.

— Seda ma ju kogu aeg kinnitangi!

Johannese pea vajub jälle norgu.

— Siiski, on nii imelik, nii arusaamatu... Olen kõike natuke teisiti ette kujutanud. Inimene peaks

olema nagu tuulekeerust kistud, peaks põlema, peaks valmis olema midagi suurt tegema, peaks kogu hingega...

— Ära kõnele rumalusi! Sa ei ole ometi paberikangelane mõnest kahekümnenelja-andelisest hirmuromaanist põrgumasina, püstoli ja põueodaga. Ütle mulle: käid sa Adelega õhtuti mägedes, või ei käi sa Adelega mitte õhtuti mägedes?

Johannes noogutas tõendades pead.

— Näed nüüd ise, sa käid temaga õhtuti mägedes. On kuuvalge ja te istute kahekesi pingil.

— Istume küll, ja kuu paistab ka teinekord...

— Kui taevas selge ja mitte noorkuu ei ole, muidugi. Te valite pingi, mis eemal, mis ei paista silma.

— Adele veab jah rohkem padrikusse...

— Väga õige. Miski veab teid padrikusse. Seega on kõik korras.

— See on Adele, kes...

— Ära jahvata tühja! Mis ma pidin küsima? Tõsi — miski veab teid padrikusse. On öö, kuuvalge, te istute pingil. Mis tundmused on, kui sa nii istud? Kuis näib sulle siis Adele?

— Öises hämaruses kuu kahvatul paistel on Adelel niisugune seletatud nägu, niisugune olek... ei mõista seda kohe öelda. Niisugune pehmus ja tasandus on hinges. Olen siis vait, joonistan kepi otsaga arusaamatusi liivasse ja sipelgad jooksevad üle selja...

— Sipelgad üle selja, hm, sa sipled ju kõrvuni sulas armastuses. Hiljem lähed sa koju ja ei saa kogu öö magada, nii õnnelik oled sa.

— Umbes nii tuleb see küll välja, aga...

— Aga?

— Vaata, tundmused ei püsi, nad on petlikud, neid ei saa kunagi usaldada. Öisete mälestuste järele valmib minus otsus, olen kindel, et kui Adelet järgmisel päeval kohtan, siis midagi sünnib, midagi otsustavat. Aga kui me siis järgmisel päeval murul istume, ütleme, on veel suvi, päike paistab heledalt, ümbrus on nii selge, tõeline ja täpipealne, ning Adeles ei ole jälgegi sellest, mis kuuvalgel veetles: siis tunnen ainult kuis rammestun päikese leilis, pühin taskurätiga higi otsalt — ja see on kõik mu armastus.

— Sõgesikk! Kes käseb sind õhtul konutada, kui kuu paistab ja sipelgad jooksevad üle selja! Kui keegi tüdrukuga kuuvalgel kahekesi on ja tal sipelgad rootsu mööda üles ja alla ratsutavad, siis on viimne aeg kihlussuudluseks.

Johannes laskis pea häbelikult longu.

— Saan isege aru, et parem on õhtu... et siis meeleolu on kohasem. Aga kui meelde tuleb, kuis istusime päeval kainelt ja üksluiselt, kuis pühkisin higi otsalt ja mõelsin: ah, see ongi see armastus! — siis on kõik julgus kadunud. Mõtle ometi, mul on teinekord isegi vastumeelt Adele lähedus päeval. Kuidas ma ta siis võtan, kui...

— Kui sa päeval teda ei armasta... Õigus ta on — ka abielus ei paista alati kuu. Aga mis ma tahtsin küsida? Sa ütlesid, et saate hästi läbi, et kunagi ei tülitse?

— Mitte kunagi.

— Ja kade ei ole sa Adele pärast ka kellegi peale?

— Ei, Adele on truu.

— Aga kui siiski keegi teine... Oled sa kindel, et Adele sind ei peta?

— See ei ole võimalik. Adele ei ole niisugune.

— Ah nii. See on hea. Olen vanem ja kogenum kui sina ja ütlen ainult: naisi ei või kunagi usaldada täielikult. Ma usun, et Adele on erand, et tema on hoopis teistsugune kui kõik teised naised, muidu sa teda ju ei armastakski!... Kuid ei teeks kahju, kui sa teinekord silmad lahti hoiaksid.

— Arvad sa?

— Elu on seda mulle õpetanud: parem karta kui kahetseda. Aga mis ma näen: kell on juba rohkem kui tarvis. Nüüd kähku üles! Muidu jääme pidule hiljaks. Ja sinu Juliette ootab oma Romeot.

Teel pidule minnes olin kindel, et Johannes „kadunud mees" on. Ta „tasased" tundmused tarvitavad väikest raputust. Talle tuleb mõned tilgad Othellot sisse pritsida, siis on ta õnnelikuks abieluks küps.

* * *

Seisame rahvamurrus ja otsime asjata „vabadust". Kuid igal toolil istub juba paras osa inimlikku egoismi ja on eraomandusest vaimustatud. Toolid ei ole täna

nummerdatud: mõnikord korraldatakse niisugune demokraatlik peoõhtu, kus ülekaalu ei anna kodanline rahakott, vaid revolutsioonilised küünarnukid.

Johannes on juba Kolumbuse osa ära etendanud: ta on üles leidnud Adele Rammuli ja nohiseb nüüd viisipäraselt ta kõrval. Seisan vähe eemal sellest problemaatilisest armastusest ja silmitsen naist. Adele on umbes kahekümne aastane neitsi, madal ja täidlane. Heleroheline pidurüü, natuke fantastiline ja silmatorkav. Tõmmukas vassingus, arvatavasti kolmerublalises — nii on praegu keskmised hinnad — närtsib kollane teeroosi nupp. Väiksed, elavad, natuke kelmikad sõstrasilmad. Nende üle sirged kulmud, annavad otsale energilise ilme. Natuke piklikku suud raamivad kitsad veretud huuled — nende üle väike puuderdatud ninake, mille ots püüab kõrgemale. Rohkem noor ja värske kui ilus ja vaimukas. Kui uulitsale minna, siis tuleb niisuguseid piigasid tosinate kaupa vastu — ja kõik nad leiavad enesele kord mehe. Miks ei peaks see tüdruk saama selle Johannes Ellerheina?

Ostan lillelaualt käputäie uhkeid tumepunaseid roose ja ulatan nõidusliku naeratusega neiu Rammulile. Ta on imetlusest ehmunud: olen talle alati olnud äärmiselt ükskõikne ja erapooletu.

— Vaata, Johannes, kui palju roose! Olete väga lahke, härra Remmelgas. Tänan, tänan!

— Sula omakasu! Mul on kapriis täna ehtida. Need roosid ja teie — milline esteetiline elamus vaatlejale!

— Johannes ei osta mulle kunagi roose — ta ei saavat sellega toime.

— Muidugi, kinkida noorele kaunile naisele punaseid roose, see on kergemeelne ja elukardetav. Mitte iga mees ei julge naise pärast oma elu kaalule panna, on mehi, kes enne seda mõtlevad, väga põhjalikult kaaluvad. Aga, mis ma näen? Kaks tooli on vabaks saanud! Kui paluda tohin, neiu Rammul?

Adele sammus on tõrge.

— Aga Johannes?

— Mitte filosofeerida, tark neitsi, peaasi, et teie koha saate, muu selgub juba pärast.

Viin neiu kohale ja pöördun Johannese juurde tagasi.

— Tahad muidugi oma Adele kõrval istuda? Või ootad kuni kuu tõuseb?

— Istu juba, vana narr!

— Tänan!

Etendus algab — üks neist provintsilinna etendustest, mille kestes nii lõbus on jutelda naabriga ja unustada kunsti. Olen haruldaselt vaimurikas, haruldaselt tujus, Adele on juba mitu korda paitades võtnud mu käe ja palunud, ma jätku järele, muidu saavat ta naerukrambid. Paar korda piilun tahapoole: mõned read meie selja taga seisab Johannes, sirge kui telefonipost ja vaatab tõsise kortskulmuse näoga näitelavale, kui sünniks seal mõni hingeõnnistus. Ta parem käsi veeretab närvilikult kuuenööpi.

Vaheajal püüame Johannese kinni ja joome einelauas teed. Johannes on mossis. Ta siunab, et näidend võimatu ja nätlejad mängivat kui saapad. Ma olen oma püünised nii tihedalt tüdruku ümber seadnud, et ta vaevalt hingata saab. Johannes teeb paar katset Adelelt midagi küsida, kuid iga kord katkestan ma selle „häbematuse" mõne õnnestunud sensatsiooni sünnitava märkusega.

— Ei oleks uskunud, et nii lõbus ja kergemeelne olete! — hüüab Adele õiglase imetlusega ja nuusutab koketilt mu tumepunaseid roose. — Kas tead, Johannes, härra Remmelgas on suurepärane kavaler.

— Ja teie olete ainuke naine, kelle pärast maksab seda olla!

Johannes pomiseb midagi. Ma ei anna temale sugugi aega kuuldavaks saada.

— Ma võin teinekord ka vaikida kui jahukott ja tige olla kui merikass. Kuid täna on mul lõbus, mul on teiega, neiu Rammul, väga lõbus. Teie ei või enesele ettegi kujutada, kui armas tüdruk te olete! Seda ei või keegi ette kujutada, välja arvatud muidugi Johannes. Mis sa arvad, poiss, kui me sinu õige täna õhtul kõrvale toimetame?

Adele katab punetavad põsed punaste rooside taha ja kõneleb mulle selle dekoratsiooni tagant:

— Kui te nõnda veel edasi kõnelete, siis lähen edevaks.

— Ma sooviksin, et te edevus tõuseks minu kergemeelsuseni, neiu Rammul.

Mis sa arvad sest perspektiivist, armas Johannes.

Armas Johannes ei vasta midagi. Saalis heliseb kell ja kutsub väikse kosumise järele edasi kannatama näitelava jõleduste all.

— Olen kurb! — õhkan Adelele siidiselt silma vaadates.

— Kurb?

— Väga kurb. Kristlikud tundmused hakkavad minus mässama. Võib olla on mul Uues Jeruusalemas kord möbleeritud tuba omaette sissekäiguga. Kuid täna õhtul pean vabatahtlikult loobuma Eedenist.

— On sul jahvatus! — tönkab Johannes.

— Seal ta nüüd on! Mina murran pead, kuidas sind saalis neiu Rammuli kõrvale nõnda istuma panna, et mina mitte haavatud ei saaks ja armukadedusest roheliseks ei läheks, — ja sina tahad oma lunastaja veel enne risti puua, kui ta lihaks on saanud.

Saalis heliseb teine kell. Adele läheb „daamide tuppa" juukseid korraldama.

— Olge kärmas! Johannes ootab teid saalis ja kaitseb emase lõukoerana istekohti, eks, mu poiss?

Kui neiu kadunud, avan punga ja urisen:

— Kogu peene raha olen annud rooside eest. Mine õienda sina.

Einelaua ees on määratu rüselemine: kõik on midagi söönud ja joonud ning tikuvad seda üksteise võidu suurmeelselt heaks tegema. Näen Johannest kui pilbast kõikuvat rahvamassi tormistel vahuharjadel.

Liigun hooletult saali poole. Uksel taban Adele. Ta näol on värsked puudri jäljed — Johannese jaoks.

Kolmas kell. Oleme Adelega kohtadel. Johannest ei tule. Johannes on inimene, kes tasub oma võlad, ja see on teine kord väga keeruline ja aega viitev operatsioon.

— Kus on Johannes?

— Tal on viimasel ajal mõtted laokil, — tähendan viisaka osavõtuga.

Pea on Johannes unustatud. Adele paitab mu kätt ja palub, ma jätku järele. Tõepoolest, me segame oma naeruga otse kuulmatult kunsti pühalikku tõsidust. Naabrite vihased näod kuulutavad meile Soodoma hukkaminekut.

Kui viimane vaatus näitelaval südantlõhestava karja-

tusega lõpeb, algab saalis suur rahvaste rändamine. Meid kistakse kaasa. Kaitsen rüütlilikult oma neidu väliste tõugete eest, et ta ei kaotaks oma nõiduslikke kontuure. Saalis hakatakse toole koristama, sest lõpuks on jalakeerutus.

— Nüüd annan teid lõpulikult Johannesele, ta vaene poiss on vist surnud igatsusest teie järele.

— Kui suurmeelne! Te ometi tantsite, härra Remmelgas?

— Teiega küll.

— Kui kena! Mõelge ometi, Johannes ei tantsi sugugi...

Jalutusruumis annan Adele Johannesele üle: vabandan, mul tarvis kellelegi midagi öelda.

Kõrvalises toas suitsetades naeratan enesele.

— Näitlen täna saatuse osa, puhas sissetulek läheb heategevaks otstarbeks. Ei ole midagi rumalamat kui venitatud romaan: see sööb enese ise ära. Venitamine on abielus voorus — kuis sa oled teise inimesega surmani, kui sa ei venita! Aga enne abielu on see kuritegu. Noh, pole viga, täna sünnib väike „maa-alune tõuge", ja siis on kõik korras.

Saalis algab valss. „Voolan" ka saali ja hakkan otsima oma „problemaatilist" paari. Seal nad istuvad nurgas, kahe rea toolide taga — nii kaitseb Johannes oma „pärlit" kurja ilma eest. Torman üle barrikaadi kui hunt lambakarja. Johannes ei saa kolmegi lugeda, kui ta juba üksi istub.

Valss on pikk ja me tantsime Adelega lõpuni. Maailmad ujuvad meie ümber ja meie ujume Adelega kui kaks rasvamullikest selles muusikalises supivaagnas. Märkan, Adelel on kerge pööre ja painduv piht. Leidus meeldib: ta teeb mu samariitlase-ülesande mugavaks, pakub ootamata eralõbu.

Valsi järele viin neiu jalutusruumi. Otsime Johannest ja ei leia. Saalis algab tants.

— Kas meie ei tantsi veel, — palub Adele. — Ma ei tea, mis täna mu sisse läinud!

— See on saadan! — naeran lõbusalt ja valjult. — Olen teist vaimustatud.

Tantsisime uue tuju ja hooga. Näeme Johannest istuvat ja keerdume temast mööda niisuguse temperamen-

diga, et tolmu pilved jäävad maha. Vaata nüüd pealt, kaamel, kui kirglikult see naine „teisega" tantsib! Tüdruk on täis veripunast eluiha ja sina, kuutõbine, soendad teda venitatud unistustega kui vasikakotletti piirituslambil!

Orkester vaikib. Viin Adele Johannese juurde. Ta langeb toolile, ta on ekstaasis.

— Olen meelest ära! — ohkab Adele. — Kuidas te tantsite, härra Remmelgas, hing jääb kinni te käte vahel. Ah, Johannes, et sa ei läinud tantsu-kursustele, kui sind ajasin!

Vaatasin Johannesele otsa. Ta huuled olid sinakad ja alumine huul värises. Ütlesin:

— On aeg koju minna.

— Kui kahju! — hüüab Adele. Ta hääles on tõsine pettumus.

— Üks tants veel, härra Remmelgas, — siis minge kas või...

— Põrgu?

— Mitte nii. Teie jääte veel — üheks tantsuks... ma palun!

Kummardun ja viin neiu ringi. Johannes saadab mulle vihaseid pilke selga kui kuulipildujast. On Mignon. Aeglane, gratsiöös, kui unistus kuuvalgel. Me ei kõnele, ainult libiseme, libiseme. Mul on isegi tunne, et selle tüdrukuga võiks täna õhtul õige kaugele libiseda. Kuid see ei seisa programmis. Nüüd saab Adele Johannesele.

— Te olge täna õhtul Johannese vastu hea, väga hea... ta vaene poiss jäi ju kogu õhtu hooletusse.

Adele punastab.

Kummardun ja jätan jumalaga. Uksel vaatan tagasi: seal nad istuvad nurgas, Johannese palgeil alles pilvede jäljed, Adele lõbus ja armas. Noored, noored inimesed!

— Paar tilka Othellot! — naeratan korteri-ust lukust keerates.

* * *

Paar päeva hiljem tõi kohalik ajaleht esimesel küljel kuulutuse. Adele Rammul ja Johannes Ellerhein teatasid oma kihlusest .

1917.

Netty

Kirjanik Aleksander Räni juures oli väike „õhtu". Ränil oli ilmunud novellide kogu „Kõrkjad", noore kirjaniku esikteos, mis äratanud tähelepanu. Oli „sündmus" ja seda sündmust pühitseti „sõprade keskel" veini ja külmade lõikudega.

Ainult meesseltskond: kolm külalist. Esmalt modern lüürik Alfred Marden, ikka lõbus ja vallatu noormees, eluinimene, mitte see „kuldse oja" laulik, kes kandis pikki juukseid ja vesihalle lambasilmi. Mardenil olid heledad lühikesed juuksed, aga ta eleegiad olid pikad ja tumedad. Teisel kohal seisis natuke ära kulunud ajakirjanik Märt Lõhe, kes kohalikus päevalehes kirjutas oma varakuulsaid poliitika-ringvaateid, mille tõsidusse ta isegi ammu enam ei uskunud: kõik ta ennustused läksid lootuseta kraavi — see Euroopa sõda oli lihtsalt võimatu!

Kirjanik Räni kaasa arvatud, oli see kõik „noorsugu", mis peale Lõhe, äratas lootusi.

Vanemat põlve esitas pangaametnik Jüri Metusala. Pangaametnikud harilikult ei kuulu kirjanikkude ja kunstnikkude „boheemi" — neil on oma kindel koht ja tegelik ülesanne kodanlikus seltskonnas, mis kirjanikul muidugi puudub. Kuid Räni sõpruskonnas peeti Metusalat ta laia isamaaliku habeme ja flegmaatiliste liigutuste peale vaatamata oma inimeseks. Mitte küll isamaaliku habeme ja flegmaatiliste liigutuste kiuste — need atribuudid ei tulnud üldse arvesse, vaid Metusala noore-ea teenuste ja mõnede omaduste pärast, mis ta enesel alal hoidnud. Metusala oli noor-põlves „ka" kirjanik olnud, oli ajalehtedes ja kalendrisabades laulnud, oli jutte kirjutanud igasugu „lisades", ja „Postimehe" juubeli-albumis seisis Metusala elulugugi sees, ta oli seal „agar ja väsimatu tegelane", kes „mõnegi kauni õie meie kirjanduse põllul lahti ajanud."

Hiljem oli saatus Metusala kunsti ja nooruse juurest eemale viinud, oli ta paisanud murede ohtrasse perekonnaellu, leivaküsimusse, milles ei jää aega üle ideaalidele ja romantikale. Esteetilised tunded sumbusid, haihtusid tähelepanemata ja iseenesest, kuid kahekordses raamatupidamises jäi Metusala kindlaks ja see andis leiba.

Metusala oli harilikult tagasihoidlik, teda pidi nagu vana pottahju tublisti kütma, enne kui ta soojaks sai. Kuid tujusse sattudes oli ta jutukas, viskas nalja ja tuhkunud kirjaniku-tukk lõi korraga sädemeid: Metusala mõistis luisata. Enam otsitud olid Metusala anekdoodid: neid jutustas vanamees ikka nii, et ta ise etendas peategelase osa. Anekdoote jutustas Metusala ainult veiniklaasi juures — iseäranis, kui see klaas ei olnud enam esimene. See omadus oligi põhjuseks, miks noored kirjanikud Metusalat tunnustasid. Tal oli fantaasiat leida anekdooti ja luisata selle najal. Anekdoot ja luiskamine on aga „jutukirjaniku" esimesed eeldused.

Kui meesseltskond omakeskel on, siis kõneldakse sagedasti naistest. Ja kui see meesseltskond kirjanikkudest koos seisab, tuleb kergesti kõne alla naine kirjandusest. Ka sellel õhtul domineeris Räni poissmehekorteri juttudes naine belletristikas. Luuletaja Marden, kes tavalikult deklameeris oma salme, oli õnneks natuke proosalisemas meeleolus, ta oli parajasti Maupassant'i pikandist realismist vaimustatud, lugedes kaasavõetud raamatust mõne halenaljaka abielurikkumise loo. Maupassant'ist läks jutt mittekirjutatud anekdootide peale, kuni viimaks ühine soov tekkis, et ka vana Metusala peaks jutustama ühe „pikandi juhtumuse" oma „kõlblisest elust." Soov oli sellepoolest erakordne, et Metusala anekdoodid erootilisi aineid kunagi ei puudutanud: tema sõnade järele oli see üks „tume punkt", millest parem „õlgu kehitades" mööda minna.

Oli see nüüd üleliigne klaas veini, või halva eeskuju mõju, kuid Metusalas tekkis korraga soov noortega „aja kõrgusel" seista.

Ta silitas ettevaatlikult oma laia isalikku habet ja algas siis vaikse mõtliku häälega.

* * *

Palju sest nüüd aastaid tagasi, seda enam hästi ei mäleta, aga ammu pidi see olema, sest olin seekord hakkaja ja ettevõtlik mees, isegi kui asi naistesse oleks võinud puutuda. Ütlen meelega „oleks“, sellega konstateerin oma tolleaegseid võimisi, ilma et neid võimisi tegelikult, s. o. väljaspool kristlikku abielu oleksin proovinud. Ka juhtus see — nagu mäletan — umbes sellel ajal, kui abielumees oma naise vastu natuke „hingelisemaks“ jääb (mesinädalad ei kesta kunagi hauani) ja ta pilk ümbruse piirjooni jälle seletama hakkab. Nii sündis see siis sel ajal, nagu ma jutustanud.

Kuidas see nüüd tuli, aga see tuli nõnda... ma tahtsin nimelt öelda, et meile tuli uus naisteenija, ta oli köögitüdruk ja toaneitsi ühtlasi, nagu minu palk seda ka teisiti ei lubanudki, ta nimi oli Betty või Netty, aga et ta mõlemad ei võinud olla, siis lepime juba kokku: ta oli Netty. See oli noor väike tõmmunahaline tüdruk, vist küll nägusam ja puhtam, kui see naisteenijale vooruslikus perekonnas kõlbulik. Nii aasta kaheksateistkümnene, peaaegu laps.

Netty musti juukseid, suuri sõstrasilmi ja päikesepruune palgeid nähes pidin mingi pärast ikka Hispaania peale mõtlema, ja ma pean tunnustama, et Hispaania on mind alati rahutuks teinud, kuigi ma seal käinud pole ealeski. Kuid teie, kirjanikud, teate väga hästi, et kõige romantilisemad on ikka need maad, kus me veel käinud ei ole, niisama on see vist ka naistega: ega muidu me noor lüürika ei ohka nii raskelt tundmata ja olematu naise pärast...

Ärge nüüd arvake, et olen kunagi naisteküttt olnud praeguse põlve mõttes; kui tõtt öelda, ei ole ma naiste asjus isegi pühapäevakütt olnud, niisuguseks jahipidamiseks peab mees minu arvates ikka natuke kerge olema, või ta ei oska enesest lugu pidada. Veel vähem on mul kunagi kalduvusi olnud oma enese köögitüdrukutega sidemeid sõlmida.

Nii on iseenesest mõistetav, et ma kunagi mingisuguseid katseid ei teinud Netty'le „läheneda“ — nii vist nimetatakse uuemas romaanis seda nähtust, kui mees naise ümber hakkab oma katsumissarvi välja sirutama. Ühe sõnaga, olen põhimõttelikult ikka olnud niisuguse kobamise vastu ja olen tegelikult alati sellest hoidunud, mis

minu laisa vere ja tõsise ilmavaate juures ei olnudki raske.

Kuid seda ma ei salga, et Netty mulle meeldis, et ma seda tüdrukut, kui oma naist või armukest, oleksin ihaldanud: meie, mehed, oleme kord nõnda loodud, et noort nägusat tüdrukut alati võime ihaldada, kui tahame, kui meie eluvaade ja moraal seda ei takista. Võib olla, et teinekord unustades oma köögitüdrukut lahkemalt silmitsesin kui seda teenistusleping peremehe ja teenija vahel nõudis, väga võimalik... ei, ma usun, see oli päris tõenäoline, et Netty teinekord niisuguse äraandliku pilgu tabas ning sellest tegi noorele tüdrukule omase loogikata järelduse.

Sest kuidas seletada muidu seda sündmatut nähtust, et tüdruk mind sugugi ei kartnud, vaid minu „pehmuse" osavalt ära kasutas oma teenija-elu kergendamiseks. Kui mu abikaasa juhtus kodunt eemal viibima, muutus Netty mind teenides familiaarseks, jättis maja lohakile, hoolitses rohkem oma eraelu ja huvide eest. Olin kahjuks küllalt humaan, et selle omavoli peale läbi sõrmede vaadata ja trööstisin end seega, et küll mu teinepool koju tulles tüdrukule jälle jalad alla teeb.

Noja... siin pean härraste ees vabandama, aga selgema arusaamise pärast ei pääse meie mu kallist abikaasast mitte külma õlakehitusega mööda. Pean konstateerima fakti, et ma ühe tublima, vooruslikuma ja tõsisema naise mees olen kogu Euroopas, mille peale olen uhke, minu naine ei võiks ja ei tohiks teisiti olla. Kuid ühtlasi ei või salata, et mees ühe voorusliku naise all harilikult palju rohkem kannatab kui mittevooruslikku: meile, meestele, on voorused ikka natuke rasked kanda, ja kui see ka eeskujulik ja armas on, et naine sulle truu on hauani, oled sa selle halastamatu ja südametu truudusega kui eluaegsele sunnitööle mõistetud. Sul ei ole abielutülides kunagi midagi ette heita, sa oled ikka oma naise võlglane ja sa ei jõua kunagi küllalt tänulik olla ja ohvrit, mis naine sulle toob, hinnata. Nii mõnigi tubli ja aus mees on oma naise vooruste merre ära uppunud.

Kuid inimene aklimatiseerub ja, nagu näete, olen praegugi veel elus, ainult hallid karvad on juba habemes ja juustes: olen ühe sõnaga auga halliks läinud ja pean enesest seepärast kahekordselt lugu.

Kõlblised naised sünnitavad harilikult palju lapsi, need lapsed sünnivad tavalikult seespool abielu — ja kõiges on süüdi muidugi nende laste seaduslik isa, kelle armastus oma naise vastu on olnud isiklikult järelejätmatu. Siin tuleb silmas pidada ka teist momenti: lapsed, kui nad sünnivad, tarvitavad loomulikult ema, ja kui suurel arvul ühel vooruslikul perekonnal ka lapsi ei sünniks, ikka tarvitavad nad üht ja sedasama ema, ja siis on see väga targasti ette nähtud, et nende laste ema on oma seadusliku mehe laulatatud naine. Seda olen kõik isiklikult üle elanud.

Teie, noored, ei hinda küllalt kõrgelt seaduslikku olekut. Kuid meie, vanad, oleme sellega harjunud, kanname saatust heatahtliku kannatlikkusega ja saame raskustest üle kõlblise tunde abil. Nii sündis ka minuga. Pere kasvamisega jäin ma koduses elus tagaplaanile, ainult väljaspool pidin suurema hoolega orjama, nagu seda eeskujulik abielumees ka alati on nurisemata teinud.

Netty oli muidugi laast teisest puust, ta ei ole mu naisega üldse võrreldav. Netty ei võtnud minust head eeskuju, ta oli täis nooruse trotsi ja vastuhakkamise vaimu, kõik mu abikaasa moraalijutlused olid talle kui hane selga vesi. Oma teenijakohused täitis ta paremal juhusel korralikult, kuid eraelus käis ta oma rada. Ta armastas pidudel ümber joosta, jäi koju tulemisega hiljaks, vahtis ning piilus õhtuti hooviväraval ja sosistas poistega.

Ühe sõnaga, tüdruku soontes ei voolanud vesi. Ja kujutage enesele ette seda hirmsat pilti: ühel ööl, kui mu abikaasa midagi otsides sattus Netty kambrisse, tegi ta leiduse, et tüdruk ei maganud üksi...

Võite juba arvata, millise maavärisemise mu kõlbline teinepool sel puhul toime pani: veel mitu päeva tagant järele oli tunda tugevaid maa-aluseid tõukeid. Netty üle seati öine kontroll ja teinekord olin minagi sunnitud luuramisele minema — naise pealekäimisel —, et kuulata, kas Netty kambris ka õhk puhas on.

See vahiteenistus läks mulle kord kalliks maksma.

Kui ma noorema põlve kirjanik oleksin — nii umbes nagu meie tänane piduperemees Räni, kes on kirjutanud novellide kogu „Kõrkjad“, mida lugedes punastavad kõik süütud neitsid (kui neid veel on) ja kõik vooruslikud

naised (viimastest ei tule kunagi puudust), — kui ma oleksin niisugune modern, noor kirjanik, siis ei oleks ma teile seda vananenud ja labast eeskõnet pidanud, mis ma Jüri Metusalana siiski pidasin, vaid ma oleksin kogu tähelepanu pööranud abielurikkumise fakti peale (nagu teda moodsas kirjanduses silmitsetakse), ja ma oleksin seda kirjeldanud täpipealselt, üksikasjaliselt, põhjalikult ja suure sisemise lõbutundega: noortele kirjanikkudele on nende kirjutatud romaanid sagedasti ainukeseks reaalseks elamuseks, mis elu tegelikult neile alles võlgneb.

Aga nagu teate, olen üks nurjaläinud, lommilöödud vana ajakirjanik, ühe voorusliku ja kõlbliku põlve vanamoodi inimene, kes patu ees liig väriseb, et seda teha, või tal on see kohuse või puhtuse tunne. Meie vanema põlve juttudes tuli abielurikkumisi harva ette, tolleaegne arvustus ei lubanud niisugust „sopakirjandust", ja kui teinekord ka ei saanud selleta läbi, siis konstateeriti fakti suure häbitundega, või lasti ebaviisakaid juhtumusi mõne punkti või mõtlemise joone taga aimata. Olen viigilehe ajajärgu inimene ja kõike seda silmas pidades lõpetan jutu kasinalt ja lühidalt.

Ühel ööl, kui ma oma abikaasa äraolekul (ta viibis vist mõnel heategeva otstarbega pidul tegelasena) isiklikult olin sunnitud köögi-regioonidesse luuramiskäiku tegema, sattusin lihtsalt lõksu. Nimelt kuulsin ukse taga kahtlasi hääli, mingit allasurutud, edevat naeru. Muidugi astusin sisse, et selgust muretseda ja voorust jalule seada. Kuid enne kui kolme sain lugeda, keeras keegi ukse seest lukku ja, mis te ütlete! — ma olin Netty'ga üksi... Seal ma siis istusin hommikuni, kõik mu palved ja ähvardused, ust avada, jäid tagajärjetuks, kuni mu abikaasa koju jõudis ja mu leidis selles abielurikkumisest lõhnavas seisukorras.

Mu härrad, palun mitte muiata nii kahemõtteliselt! Kinnitan, et kogu see aeg, mis ma Netty kambris sunnitud olin mööda saatma, milleski ei patustanud, et ma kogu see aeg i s t u s i n ja kõige moraalsemal viisil. Istusin nimelt ühe väikse ja kõverate jalgadega madala järi peal, kus hädapärast ühele inimesele ruumi. Kogu aja hoidsin tüdruku enesest kolm sammu eemal (rohkem ei lubanud kitsas ruum), kuigi ta jutte ajas, mis patule kiusasid...

Mõistate? — kogu see jant oli kättemaksmine, kättemaksmine minu abikaasale, üks saatanlik kaval plaan! Mina pidin aga kannatama vahepealse inimesena, kelle kaudu pidi mu naine saama trotsitud. Olete ehk kuulnud lugu, kuis üks alevinaine teisele sellega kätte maksis, et läks öösel ja tallas ära teise kurgipeenra. Käesoleval juhusel olin mina see teise naise tallatud kurgipeenar... Aga nagu tähendasin, jäi see kurgipeenar faktiliselt tallamata, ainult situatsioon oli niisugune, mis tallamist lubas järeldada, mis isegi kahtlust ei äratanud, et kurgipeenar on tallatud.

Muidugi tegin oma abikaasale loo selgeks ja ta jäi ka viimaks uskuma. Seda järeldan sellest, et mina majasse edasi jäin, aga Netty pidi järgmisel hommikul lahkuma. See on kõik.

* * *

Tükk aega valitses vaikus, siis tähendas Räni:

— Kirjanduseliselt on juhtumuse lõpp uskumata ja igav. Netty on psükoloogiliselt põhjendamata ja teie ise, vabandage, härra Metusala, jäite ka väga tumedaks.

Marden arvas:

— Aine on vanaromantilise idealismiga käsitatud. Teie, härra Metusala, olite ööriides ja tüdruk muidugi särgi väel — nii kestis see lukus ukse taga mitu tundi. Realismi seisukohalt on selge, mis siin sündima pidi. Kas te nüüd end mehena või lambapeana üleval pidasite, oma abikaasa ees oleks teil tulnud ühesugustel tingimustel oma süütust kaitsta. Nii siis... ma arvan... te saate must aru, härra Metusala?

— Lindropi „Villem Elgasele“ ei suutnud arvustus „realismi seisukohast“ ka kuidagi andeks anda, et see põllumajanduseliste ja laudasõnnikuliste voorustega ehitud noormees tüdrukuga kahekesi jäädes ei olnud tarvitanud juhust, — ironiseeris Metusala.

Ajakirjanik Lõhe, kelle elukutse alati kindlat seisukohta nõudis, ütles otsustavalt:

— Mina leian, et selle loo lõpp, ebaõnnestunud mõeldus, on vana Metusala poolt.

— Seda leidis minu abikaasa ka, — andis Metusala salgamata järele.

— Ja teie ise? — päris Räni.

— Ma ise ei ole selle juures ka kunagi kahelnud.

— Kuidas? — hüüdsid kõik ühest suust.

— Elu ise ei ole kunagi sedavõrt „realistlik“ ja hingeeluliselt motiveeritud, nagu seda nõuab kirjandus ja arvustus. Kuid kõneleme kord ka tõtt. Te saate ometi aru, et ma rumalas seisukorras midagi välja pidin mõtlema — oma abikaasale.

Lugu läks korraga huvitavaks. Nõuti, Metusala peab asja tõsioluliselt valgustama. Viimane ei lasknud ka kaua pinnida.

— Tõepoolest oli lugu nii, et tõmmunahkne neitsi mind hullupööra armastas, minu aimamata. Teisest küljest... arvesse võttes mu „väikest sümpaatiat“ ja vältavat vooruslikku abielu... saate aru? Mu meel läks härdaks, andis natuke järele. Üldse peab otsusele tulema, et see tüdruk mu ära eksitas ja et mu naine sai oma esimesed ja viimsed sarved.

— Nii läheb see juba paremini, — arvas Räni. — Kuid teie osa, Metusala, on siiski veel kahtlane.

— Esimene variatsioon oli nii, nagu mina lugu pihtisin oma naisele. Teine variatsioon... nõnda kujutas asjaolu tüdruk, et mu naist haavata. Küll ma olevat vastu pannud, olevat võidelnud kui lõukoer, kuid siiski...

— Niisugust juttu ei aja ükski tüdruk, — kahtles Lõhe.

Metusala vastas:

— Tuletage lugu „kurgipeenrast“ meelde.

Metusala kui hästi hoitud ja tasumishimust tallatud kurgipeenar — nii näis see siiski võimalik.

* * *

Kui külalised hommiku eel pehmes olekus Räni trepist alla kolistasid, võttis Metusala Lõhe käe alt usaldustotsivalt kinni ja sosistas luksudes:

— Sisse vedasin teid... midagi pole ütelda. Kumbki variatsioon ei ole õige. Tüdruk oli hea südamega ja püüdis süüdi oma peale võtta, ta kavatses meilt nii kui nii ära minna. Pange tähele... läksin Netty kambrisse... kindla eesmärgiga. Kord elus... teeb iga mees... ühe

lolluse, eks? Ja tüdruk ei olnud halb... kas ma ei räägi tõtt?

Uulitsal jäeti jumalaga, sest teed läksid lahku. Metusala tõmbas Lõhe natuke kõrvale ja sosistas:

— Kui nüüd päris tõtt tahate kuulda, siis on terve lugu otsast lõpuni luule. Ühtki Netty't ei ole mul olnud... mitte üht, mu elus... niisugusel rumalal ajal olin ma noor... mis ütlete selle kohta?! Või tuleb see sellest, et täna klaasi rohkem olen joonud kui tarvis, mis?...

1917.

Päevaroos

Imanuel Kedervars oli lühike ja blond noormees, nagu seda vahel sekka juhtub. Aastat kakskümmend tagasi oli ta siia ilma õnnelikult ja vahejuhtumusteta pärale jõudnud. Ning jäi püsima.

Nii hästi oma nimes kui ka reisisihis ei olnud ta isiklikult mitte süüdi. Mõlema eest olid hoolitsenud mingisugused Imanuelile tundmatuks jäänud vanemad inimesed. Ta oli nõndanimetatud „leitud“ laps.

Imanuel oli lihtsalt ja igasuguse ettevalmistuseta pandud oma olemasolu alasti fakti ette, mille ta siis ka kommentaarideta oli arvele võtnud. Ainult natuke muusikat oli ta alguses teinud, ilma, et sellest talenti oleks võrsunud.

Ja kuigi Imanuel ei teadnud, kust ta tuli ja kuhu ta läks — need olid filosoofilised küsimused ja nõudsid eriteadlast, — pühitses ta siiski, nagu komme, iga aasta oma sünnipäeva, jõi end ühes sõpradega horisontaalsete olenguteni, ning näis oma olemasolu kõigiti tõsiselt ning tarviliku lugupidamisega võtvat.

Imanuel, nagu kõik lühikesed ja blondid poisid, oli usaldav ja armas noormees, järelandliku meelega. Kui ta kõnniteel rühkivate inimeste tõugata jäi, pidas ta ikka ise ennast süüdlaseks. Kergitas siis mütsi, tegi vabandava kummarduse, läks tüli otsimata teisele poole tänavat, kus hõredam. Ja naeratas oma noort ja muretut naeru: suu ja silmadega. Sest ta kandis oma rinnas õrna ja pehmet südant, aga oma kollased juuksed kammis ta parema kõrva peale, nii oli harjumus.

Imanuel oli rahul oma päevade reaga, millel ei näinud lõppu. Viimaks ta ei pannud neid enam tähelegi, nii mehaaniliselt veeresid nad teadmatusest teadmatusse. Väike ja blond noormees oma pehme südame ja paremale kõrvale kammitud juustega ei tunnud rahutust, ja millegi järele ei olnud igatsust ta hinges...

* * *

Ühel hilissuve pealelõunal, kontori-tundide järele, sammub noormees Imanuel kodu poole. Masinlikult ja teadvuseta nagu ikka. Mis ongi sellel koduteel, selles kojuminekus uudist? Kõnnitee on kivist ja aukline nagu ikka. Kahel pool tänavat päevast päeva nähtud majad. Inimesed tulevad ja lähevad. Lehemüüja naine istub seina ääres, kükitab laias seelikus, sööb oma suitsuvorsti. Väike karvane koeranäss jookseb nina maas, nuusutab laternaposti ning kergitab, vesiseid silmi härdalt võlvidele tõstes, loomusunniliselt tagumist jalga. Kriimsilmne poisipõnn hõõrub randme nukiga nutust pundunud põske ning tremoleerib kõrgetes nootides oma suurt ilmamuret. Keset tänavat konutab veovoorimehe hobusekronu, silmad pilgutavad flegmaatiliselt ja alumine mokk ripub jõuetult alla.

Lähedast vaksalist kostab veduri huikamine. Kivisöe tolm haiseb õhus ja kõditab Imanueli nina. Kaks noort tüdrukut tulevad talle vastu. Iga päev samal ajal tulevad nad Imanuelile vastu. Üks heidab pilgu noorele blondile poisile, teine näib aga rohkem huvi tundvat veovoorimehe tukkuvast hobusest. Nii mitmekesised, seletamatud ja liigitamatud on inimeste huvid!

Imanuel teab seda. Nii oli see eile, nii on see täna, homme — igavesti. Imanuel tunneb, nii peabki olema, ta ei imesta põrmugi. Vastupidi, oleks üllatatud, kui see oleks teisiti. Ta imestaks, kui lehenaine ei istuks oma kohevil seelikutes kui hauduja kana. Imestaks, kui väike karvane koeranäss nuusutaks küll laternaposti jalga, kuid ei tõmbaks mitte sellest situatsioonist tarvilikke konsekventse — neljanda jala kergitamisega. Imestaks, kui kriimsilmsed poisipõnnid ei tremoleeriks avaliku häälega oma ilmamuresid tänavail, ja kui kõik vastutulevad tütarlapsed vaataksid aiva lühikese ja blondi Imanuel Kedervarre otsa. Oh, ei, leidub tüdrukuid, kellele Imanuel on kui õhk ja keda kohates on kogu tähelepanu pöördud veovoorimehe hobuse alumise moka värisemisele...

See kõik on Imanuelile nii tuttav, nii tavalik, nii päevast päeva nähtud, et lühike blond noormees silma pilgutamata oma teed jätkab... vilistades päevakorras olevat opereti-viit: nai-ne nai-ne . . . olen ma purjus või

kaine... Kuid Imanuel ei ole purjus ega kaine, ta on täiesti normaal.

Korraga jääb Imanuel seisatama. Tee viib kõrvalt lageda välja. Suur avar kartulipõld, sirgete vagudega: tõmmuroheliste pealiste lehestik jookseb rõõmsas ridastikus kaugustesse. Hele valgus kallab enese üle kartulivagude elurõõmsa võidujooksu. Tumeroheline vartemets priiskab mahlakas lopsakuses. Ja seal ... kaugel... keset põldu... vagude jooksul vastumäge... pale pöördud päikese kullavihmale... vaarub jämeda ja turjaka varre otsas... päevaroosi ümmarik hiiglanägu. Ja kollendab ja lõkendab. Ja naerab ja naeratab... oma laia ja suurt päikesenaeru... noogutab Imanuelile pead... ning pöördes tuule käes oma kõverat kaela kord paremale, kord pahemale, näib et mitte võlvide allikas, vaid päevalille hiiglakroon on päike, mis paistab põllule ja priiskab kullaga, ja on tuikumiseni joobnud oma kollases naerutules...

Imanuel seisab rabatuna, pilk uppunud ootamata, maagilises pildis. Ta paneb käe rinnale ja tunneb südame värisevat. Ta paneb käe südamele ja tunneb: sellel pilgul on ta poeet. Võtab mütsi peast ja seisab uue, tundmatu jumala ees. Seisab kaua ja harduses.

Siis liigub ta kui unenäos tuldud teed tagasi. Üks mõte pakitseb peas ja otsib lahendust. See uus tundmata Jumal hakkab piirjooni võtma, detail liitub detailiga, kuni Imanuel seletab temas noore naise kuju. Väike ja blond noormees tunneb korraga, et ta armastab, on õnnelik ja õnnetu korraga. Ja sammub, sammub, sammub.

Tuttav tänavanurk on jälle silmapiiril.

Veovoorimehe vana hobune konutab endiselt aisade vahel. Imanuel astub ta juurde ja silitab sõbralikult ta veolooma lakka. Miks ta seda tegema peab, ei ole küllalt selge. Aga see on see hobune, kelle peale äsja vaatas noor tüdruk, kellele Imanuel on õhk, kes ikka kõrvale vaatab, kui Imanuel töölt koju minnes teda kohtab.

Õrnalt ja härdalt silitab noormehe käsi looma pulstunud karva ja talle tulevad pisarad silmi... hobuse pärast... kelle allarippuv mokk... nii haledasti väriseb...

1920.

Väikses linnas

Nad olid kunstnikud ja elasid väikses linnas. Tiku kirjutas fantastilisi raamatuid ja Riku — kirjutas ka raamatuid. Riku raamatud ei olnud fantastilised.

Linna nimi oli Tarabara.

Ta seisis Konnaoja kaldal ja mahutas kuustuhat elanikku. Tarabaras oli üks peatänav, kaks kirikut, hulk teisi ärisid ja kolm tillukest mäge: Munamägi, Pudrumägi ja Musumägi. Kaunim kõigist oli Musumägi; seal õitsesid sirelid ja toomingad, kaks korda nädalas mängis pritsimeeste pasunakoor ning lombak kingsepp Puudersell lõi trummi.

Ka väikses linnas on seltskond. Tarabara seltskond seisis aja ning olemise kõrgusel ja vastas kodulinna ning isamaa nõuetele. Ta elas, nagu teisedki seltskonnad provintsis, mõõdukalt, aukartust äratavalt ja seaduslikes normides. Ükski reegel ei olevat erandita ja Tarabaraski tuli teinekord üleaisa viskamisi ette. Kuid tüübiline ja tooniandev Tarabara kodanik sündis ikka heast perekonnast, õppis kirjutama ja lugema, tundis veini, tubaka ja naiste sorte, ning oma seaduslikka vanemaid kõrvale tõrjudes või maha mattes päris liikuva või liikumata varanduse, avas äri, võttis naise, toimetas nõuetava arvu seaduslikka pärijaid esile ja suri viimaks kaks kätt kristlikult kõhu peal kui inimene, kes jumala ja isamaaga omad arved kokkukõlasse viinud.

Muidugi, oli ka Tarabara kodaniku elus ettenägematuid asju ja müstilisi silmapilke, kuid sellest vaikis ajalugu ja avalik arvamine. Ülespoonu majas ei kõnelda köiest.

Ühel laulupidu ühissöömingul oli Tarabara linnapea lauakõne pidanud, milles seisnud järgmine lause: „Elu on tähtis, ilus ja aus asi," — see linna parema mehe sõna oli saanud sellest ajast Tarabara elu motto'ks. See tähendas: iga mees võis oma väikest äri ajada, linu üles osta või seebipoe avada, teisi inimlikka talitusi toimetada ja

enese olemasolust rahakoti, päranduse või kaasavara kohaselt lõbu tunda, — klubis võis isegi raha peale kaarta mängida, kuigi see põhimõttelikult keelatud oli. Musta pesu Tarabaras keegi templi seintele ei riputanud, selle eest hoida seisis niihästi isamaa kui ka „Tarabara Teataja“ enese huvides. Linnas oli üksainus ajaleht, kõik tähtsad mehed ja erakonnad olid tema osanikud, mis Tarabara elu muutis tõepoolest koduseks, omavaheliseks, isegi perekondlikuks.

Ka Euroopa ees ei tarvitsenud Tarabara häbeneda: tal oli isegi kaks kirjanikku! Tarabara kodanik armastas küll rohkem raha ja kahtkümmend üht kui raamatuid lugeda — raamatuid tuli Tarabaras rohkem „pidada“, — aga või see kohe seda peab tähendama, et Tarabaras ei teatud, mis kunst on ja mis sellest kõik järgneb. Kes nõnda mõtleb, eksib meelega.

Kõigil on teada, kui vähe vastavad nüüdisaja kirjanikud seltskonna kõlblikele ja esteetilistele nõuetele, iseäranis veel ühes Tarabaras. Ka Tiku ja Riku ei pakkunud rohkem kui sedasorti härrad üldse. Väikesteski linnades teatakse meie päevil, et kunst on esteetiline nähtus, et kirjanik on esimeses joones ehteasi, nagu saalimööbel, pühapäeva-frakk või muu komfort. Kirjaniku juurde ei vii ju keegi oma püksa pressida, ja raha laenata sealt ka ei saa. Aga kui kord need Tiku ja Riku olemas — noh, paar ratsahobust pühapäevaseks rohelisse sõiduks ei olnud dekoratsiooniks pahad, iseäranis kui Euroopa pealt vaatab. Euroopale võis ometi parajal juhusel näidata, et ka Tarabaras ei puudu need... kuidas see nüüd käis?... need vaimlised huvid ja kruvid ning muu niisugune kergem värk... Oli see paraad mööda, eks siis tulnud jälle äripäev oma praktiliste väärtustega, ja härrad kirjanikud võisid omades latrites istuda ja sõnnikut teha...

Ainult üks asi tegi Tarabara korralikkudele kodanikkudele hambavalu: need kirjanikud ei lasknud end taltsutada ja kasvatada. Tarabaras oli kord India naine käinud, kes hirmsaid madusid oma keha ümber põimis. Ja tsirkuses olid isegi kirbud vile järele tantsinud.

Kuid kirjanik oli metsikum kui India madu ja rahutum kui kirp, ta oli pedagoogiliselt kõige tänamatum lojus teiste imetajate seas. Mis oleks kaunim ja ülevam

kui kirjutada raamat, mida mõistaksid ja tohiksid lugeda kõik Tarabara kodanikud. Aga ei Tiku ega Riku kirjutanud niisuguseid häid ja ausaid raamatuid. Kui Tiku midagi kirjutas, siis ei saanud tõsine tarabarlane sellest oma loomuliku mõistusega üldse aru. Riku raamatud olid aga nii selged ja arusaadavad, et — võimatu oli neid lugeda ning ikkagi tarabarlaseks jääda.

On ju hirmus asi, kui sa, end ohvriks tuues isamaa altarile, oled loobunud suurtest linnadest ja suurrahvaste kultuuridest, riskeerides tarabarlaseks jääda, — ja korraga tuleb ilmsiks, et Tarabara kirjanik kirjutab hoopis teisel emakeelel kui vanad kirikuisad ja pühad köstrid.

Veel hirmsam on, kui sa oma eraelu minimaalse külje seitsme pitsati alla oled peitnud ja su majal tänavapoolne fassaad kõigiti stiilipuhas on, — ning korraga oled sa kogu oma köögitrepi romantikaga, solgiveetorude ja kasimata hoovitagusega kui peegli peale välja seatud! Ja seda kõik mingisuguse „loomutruuduse“ või „tõearmastuse“ pärast kunstis. Sa suur jumal!... kellel on sellega enne viimist kohut tegu!?

Võtame näiteks Tiku. Ta oli noor, geniaalselt noor. Ta kandis pikki juukseid, sametkuube ja valget astrit nööpaugus. Ta nägu oli sama kaootiline kui ta luuletused proosas. Määratu kaelaside Tiku voldilise lõua all üllatas oma vaba mõttelennu ja lüürilise korratusega, ning sesse gigantlikku sõlme oli koondunud kogu ilmamure, värvitud aknaklaasist nõelasilm keskel. Kogu selle väliselt demonstreeritud individualiteedi ja dekoratiivse algupära oli Tiku äärmise temperamendiga ka oma töisse surunud, mis lopsakad kui malts ja konnakapsad ning romantiliselt kihisev kui pudel selterssi.

Kui romantiline Tiku Tarabara väikest, nirisevat Konnaoja kujutas, siis hüppasid seal iga kolme sammu peal Imatrad ja Niagarad. Musu- ja Pudrumäed tõstsid oma igavese lumega kaetud harju — Alpide ja Himalajadena — vastu karjatavaid horisonte. Väike Tarabara oma vürtspoodide, lihakarnide ja juudiputkadega kujunes aga Tiku sule all ilmalinnaks, mis ääretu oma olematuses, nimetu oma tundmatuses ja äraräägimatu oma võimatuses... Autod ja tankid põristasid öiseid bulvaare, tramm sõitis, india elevandid rakkes, ja Prantsuse daamid

kergitasid puudritolmuseid händi Kassisaba prospektil. Ja ikka järgnesid igale lausele õhkamismärgid, mõttejooned, millel ei lõppu.

Tiku ise aga liikus uneviirastusena kesk igavesi labürinte, kolm penikoormat kortse otsale keerutatud, roheliste silmade põledes kollatõbises näos, huultel killuke naeratuse pleekinud violetti. Altilma igavesest ultramariinist aga kostsid maa-alused tõuked: seal pidas ülemeelik saadan kohvimaja ja lõi pudrunuiaga igaks juhtumuseks trummi vastu jumalavallatut ja tühja magu...

Ausad Tarabara kodanikud lugesid ja laotasid käsi: isegi „Ilmutamise raamatus“ ei oldud niisuguseid nägemusi leitud.

Väikelinna lehetoimetaja, kes sellepoolest eesõigustatud seisukorras, et tema vaim inimkonna kultuuri igast kandist ühesuguse vilumusega ümber haarab, kirjutas ühes teisipäevases numbris järgmised surematud read:

„Meie moodne kirjandus jäljendab Euroopa halbu ja tohletunud eeskujusid. Noored kirjanikud ei tunne emakeelt ja isamaad. Nende teostes esinevad võõrad maad, võõrad värvid, võõrad sõnad. Misjaoks Ruth — ka Tõistre Miilil on kenad sääremarjad! Misjaoks autod ja tankid — meie tulevik on sõnnikuvankril, mis kuldsele kesale sõidab. Alpid ja Himalajad... kui noorhärrad ometi kord istuksid meie ümmargusel ja rahulikul Pudrumäel ja pillaksid paar pilku oru põhja: kui kummaliselt üks lihtne Konnaojagi niriseb kivikeste vahel. Ja milleks neid India elevante meie kirjandusse sisse vedada? Kes kord seda rahvuslikku visadust näinud, millega meil hoburaudtee veab, selle jätavad kõik maailma elevandid ja ninasarvikud külmaks. Kirjanikud! Pöörge meie juurde tagasi, kirjeldage meid nagu oleme. Tarabara ootab seda.“

Nii kirjutas Tarabara lehekese suur peatoimetaja, kelle vaim kogu inimkonna kultuuri eest ja tagant ümber haarab, kes kõik näeb, teab ja tunneb ja kõigest kõike paha aimamata ja kurja soovimata võib kirjutada ning trükikotta saata.

See oligi silmapilk, kus Riku raamat ilmus.

Riku välimus ei äratanud tähelepanu. Tal polnud pikki juukseid, sametkuube ega astreid nööpaugus. Ka ei kannud ta puhvitud kaelasidet ja nägu oli nagu tei-

sedki näod Tarabaras. Ainult suunurgas liikus mingi naerumuie, või oli see varjude mäng sügavate vurrude all...

Riku oli kirjanik, kes kõigiti oleks pidanud vastama „Tarabara Teataja“ isamaalikkudele nõuetele. Tema töödes voolasid igal pool Tarabara väiksed Konnaojad, kus madalad matakad Pudru- ja Musumäed asjata püüdsid oma paljaid kõrbenud pealagesid peegeldada. Riku kirjutas Tarabara vaimlisest elust: ka seal nirisesid need väiksed konnaojad, ja tuttavad Pudru- ja Munamäed laiutasid üksteise võidu oma punnmagusid ning püüdsid üksteisest hästi suuremad olla. Riku kirjeldas Tarabara enese kodanikka: ühtegi india elevanti ei olnud nende seas, aga kui palju rahvusliku visadusega veohobuseid! Isegi Tõistre Miina sääremarju ei unustanud Riku: nende järele jooksid Tarabara kristlikud perekonnaisad „maratoni“. Riku ei tarvitanud võõrakeelseid sõnu ega võõraid värve: ta ütles päris maakeeli, mis Tarabara oli ja mis temas sündis. Üks väike vagune ja natuke saladuslik sõit sõnnikuvankriga kuldrannakese poole. Elagu pudrumäeline isamaa Konnaoja kaldal.

Nii kirjutas Riku. Ja kõik tundsid: see oli tõesti Tarabara, võltsimata Tarabara. Ning vihapuna tõusis Tarabara kodanikkude palgeisse selle häbematu paljastuse pärast.

Aga „Tarabara Teataja“ peatoimetaja kirjutas kolmapäevases numbris: „Hirmus naturalismimadu on meie kirjanduse põllule roomanud. Valitsus peab selle raamatu konfiskeerima, enne kui mürk laiali valgub. Tarabara kirjanikud teevad meile häbi. Kui meie Tikut veel kannatada võime kui asjatut komforti, kelle teosed juba seepärast kahjutud, et keegi aru ei saa, mis seal ütelda tahetakse, — on Riku isamaa äraandja. Tema on meid teotanud kogu Euroopa ees.“

Sellel päeval, kui ilmus „Tarabara Teataja“ kolmapäevane number, oleks Riku isamaa ja moraali nimel maha löödud. Kuid kogu Tarabaras ei leidunud ta lugemata eeslite hulgas suurvaimu, kelle lõualuu seda oleks kestnud...

1919.

Jutt kunstnikust, kes inimeseks tahtis saada

Kord elas kunstnik, kes inimesi armastas. Sest on teisi kunstnikka, kes neid olevusi vihkavad. Nad eralduvad inimestest ja saadavad nende juurde ainult oma vaimulapsed.

Meie kunstnik astus aga ise alla maa peale ja kõneles:

„Ei ole õiglane, et Jumal alguses vahe tegi taeva ja maa vahel. Mina tahan inimeste sekka minna ja neid õpetada ilma ja elu peale kunstniku silmaga vaatama. Siis sulavad jälle taevas ja maa ühte ja inimesed võivad õnnelikud olla juba siin maa peal."

Teised kunstnikud keelasid teda. Aga tema läks siiski.

* * *

Rõõmu ning hõiskega võtsid inimesed kunstniku, kes alla maa peale tulnud, vastu, nad kandsid teda kätel kui Jumala ilmutust. Iga tema soovi püüdsid nad juba silmadest lugeda ja kui ta suu avas, vaikisid kõik ja inimeste südamed ähvardasid põnevusest seisma jääda.

Inimesed seadsid kunstniku kõige ausamate ametite peale, mis neil oli: haridusseltsi esimeheks, kunstitempli majahoidjaks, karskusseltsi auliikmeks ja uue vabameelse erakonna juhiks. Kaubatarvitajate seltsi revisjoni esimehe kohta ei saanud ta ajapuudusel enam vastu võtta.

Ja suurel rahvakoosolekul, kus tuhanded koos, pidas kunstnik avamiskõne:

„Enam kunstnikka maa peal! Kõik inimesed saagu kunstnikkudeks omal alal. Meie oleme seni viletsad ja vaesed olnud, et meie ei osanud luuletajad, kunstnikud olla. Ainult kunstnik loob, kõik muu on käsitöö... Mina olen inimeste sekka tulnud, et neid kunstnikuks teha..."

Kiidutorm ja otsatud elaguhüüded. Mis see oli?! Seda ei olnud ükski inimene tõotanud, nõnda ei olnud

keegi kõnelnud. Lihunikupoiss ja kingsepasell tagusid raudkontsadega vastu põrandat, nagu tunneksid just nemad kõige suuremat tarvidust kunstnikuks saada. Jumala eest, nad ei tuleks kolmel päeval kõrtsist koju!

Kus ja kuidas ka kunstnik üles astus, igal pool oli vaimustus piirita. Oli see teaatriküsimus või hariduse tähtsus, millest leekivaid sõnu pildus, või maalis ta kohutava pildi alkoholi kahjust rahva silma ette: alati lõi see oma värvikuse ja kujukuse poolest läbi. Sest kõneleja oli ju kunstnik.

Üks asi aga ei nihkunud paigast: kui palju kunstnik ka kõneles ja tööd tegi, kuid inimesed jäid inimesteks. Maa peal oli ainult üks kunstnik ja see oli ta ise.

* * *

Vaevalt sai aasta mööda, kui juba inimesed nurisema hakkasid. Teisel aastal puhkes aga torm lahti.

„Sina oled meid petnud!“ — kisendasid inimesed. „Sa lubasid meid kunstnikkudeks tõsta, kõrgete aadete ja peenete tunnetega. Meie südametes pidi süttima jumalik tuli. Taevas pidi maa peale tulema. Kus on nüüd see taevas?!

Kõige rohkem käratsesid muidugi lihunikupoiss ja kingsepasell, sest neil olid kõige suuremad rusikad. Neid tahtsid nad kord ka kunstnikkudena tarvitada, kui jumalik tuli nende südametes süttima pidi...

Seltsid, kus kunstnik tööd teinud ja suure osa oma jõudu kulutanud, sülitasid tuld.

„Tema nõuab puhast kunsti!“ — siunasid teaatrimehed. „Aga kes selle teaatri üleval peab, kui tantsijannad oma jalgu ei näita?“

„Tema kiidab südameharidust ja iseloomu kasvatust!“ — karjusid teised, sest nad olid haridusseltsi liikmed. „Aga kellele on südame haridus leiba annud?“

„Tema teotab karskust!“ — kriiskasid vesiapostlid, kes ise salajas jõid. „Karskuse teemajades valitsevat mustus ja lohakus, ning kardinate asemel rippuvat ämblikuvõrgud akendel. Välja niisugune esteet!“

Kõige tusasemad olid aga erakonnamehed. „Sellel mehel ei ole politikast aimu. Selle asemel, et vastasele salaja jalga taha panna, tormab ta otse tulle!?"

Kaubatarvitajate revisjoni-komisjoni esimehe kohta ei pakutud talle enam. Ei mõistvat arvet pidada. Olevat kunstnik ja see sort on ikka rehkendamises nõrk...

Üldiselt vihastas aga inimesi see, et kunstnik ühtki tõde omale ei pidanud, vaid inimesi suu sisse paljastas. „Temal ei ole mingit vastutuse tunnet," ütlesid ausad kodanikud. „Ja au ning häbi on ta ammu kaotanud," — kõnelesid teised.

Inimesed oleksid kunstniku ammu vagaks teinud, kui mitte sõbrad teda ei oleks varjanud.

Aga ka nemad tüdinesid viimaks temast. Ja siis tõugati kunstnik välja inimeste seast.

* * *

Kunstnik läks selle naise juurde, keda ta armastas ja ütles:

„Inimesed on minu ära tõuganud, sest ma olen kunstnik. Nüüd tulen ma sinu juurde, mu armas. Sest kedagi teist ei ole mul enam siin maa peal kui sina. Kõik mis minus ilusamat ja kõrgemat, millest nemad, inimesed, aru ei saa, puistan su jalgele, pühendan sulle. Väsinud ja tagaaetud seisan siin kui tõotatud maa ees..."

„Ma olen seni üksi olnud, nüüd ei jõua ma seda enam. Tule ja ole sina minuga. Saagu meie ühendusest uus kodu kunstnik-inimestele, kes ilma uueks loovad. Tahad sa minu omaks saada?"

Siis tõusis naine üles. Tal olid suured kuldsed juuksed ja puhtad värisevad silmad, kui kaks sinilillekest. Ta sirutas oma käed kunstnikule vastu, kui kaks valget vesiroosi, ja kunstnik suudles neid. Siis pakkus ta oma kirsihuuled, kaunilt riimitud, ja kunstnik suudles neid. Siis pani kunstnik oma väsinud pea naise rinnale ja sosistas:

„Sina, minu pühadus... minu pühadus..."

Aga naine võttis kunstniku pea oma käte vahele, vaatles kaua tema kõrget otsa ja puhtaid lapsesilmi, ning sõrmede sorides ta juukseid, ütles:

„Mis pean ma tegema? Mina armastan üht neist inimestest, kes sinu ära tõuganud. Sest ka mina olen inimene..."

„Siis pean ma jälle minema..." — ütles kunstnik.

„Ja, on aeg."

Aga kui naine nägi kunstniku kahvatust näol ja ta mõtteta vaadet, lisas ta pehmelt:

„Mina kannan sind oma südames."

Ja hiljem:

„Mina mõtlen sinu peale, mu armas."

* * *

Kui hiljem inimene tuli, keda naine armastas, ütles viimane:

„Minul on üks kunstnik ja mina mõtlen tema peale. Mina kannan teda ka oma südames. Sest tema nimetas mind oma pühaduseks."

Inimene naeris. Ja naine naeris ka. Sest neil oli kahekesi lõbus.

„Tema nimetas sinu oma pühaduseks..." — naeris inimene. „Mis hakkab üks mees naise pühadusega peale!?"

„See on ilus, kui nii öeldakse... minu pühadus..."

„Siis peaksid sa kloostrisse minema."

Naine vangutas pead. Siis võttis inimene naise, kes oli kunstniku pühadus, ja häbistas tema. Seda oli inimene kõigi naistega teinud, kes talle tee peal ette juhtusid.

Kui inimene ära oli läinud, istus naine kaua videvikus. Aknast mööda sõitis Elu nagu ta oli. Naine aga istus videvikus ja unistas kunstnikust, kellele ta oli pühaduseks.

* * *

Koduta, üksinda rändas kunstnik ühest ilma äärest teise.

Ärakadunud pojana oli ta kunstnikkude-peresse tagasi pöördunud. Kuid seal ei tuntud teda enam. Oma kunstnikutule oli ta inimeste äripäeva-muredes ära kulutanud.

Alles oli temal ainult ta puhas süda ja hellad tundmused. Kuid kellelegi ei olnud neid tarvis.

Ja siis mõtles ta: inimesed on mu ära tõuganud, et ma kunstnik olen. Nüüd tahan ma enesest kõik maha raputada, mis minus kunstnikku järele jäänud. Ma tahan täiesti inimeseks saada. Kõik, mis minus kõrget ja jumalikku, tahan ma hävitada, teotada, et see mu teel inimliku õnne juurde ees ei seisaks...

Ja kunstnik käis maailma maad ja linnad läbi, elas jõledat elu ja tegi pattu patu peale. Ja ei kahetsenud midagi. Ning südametunnistus seisis kui mahajoosnud kell põues.

Kui kunstnik viimase tükikese oma kunstniku-hingest oli maha müünud, tuli ta aastate järele tagasi inimeste sekka ja ütles:

„Mina ei ole enam kunstnik, vaid inimene, nagu teiegi. Ma ei usu Jumalat, aga kui soovite, võin teile papiks hakata. Missuguse erakonna lehte käsete toimetada? Kes minu juurest ühe aate leiab, saab poole mu varandusest. Ma võin petta, varastada, valetada, abielu rikkuda, tappa, tuld süüdata ja veksleid võltsida, nagu teie ja kõik teised ristiinimesed, kes Jumala käskude järele elavad. Lubage mulle mu aukohad tagasi."

Aga inimesed loopisid ta kividega minema. Sest selles linnas, kuhu kunstnik tulnud, ei olnud hullumaja.

* * *

Siis läks kunstnik selle naise juurde, keda ta armastas, ja ütles:

„Mina ei ole enam kunstnik. Kui mulle meeldiv naine teel vastu tuleb, siis häbistan ma ta. Sest ma olen inimeseks saanud. Kas sa mind nüüd armastad?"

Siis tõusis naine üles ja vaatas hirmunud silmadega kunstniku otsa. Ta sirutas oma käed kunstnikule vastu kui valged vesiroosid, aga kunstnik ei suudelnud neid mitte. Naine ulatas oma kirsihuuled, kaunilt riimitud, aga kunstnik ei suudelnud neid mitte. Siis võttis kunstnik naise ja häbistas tema... „Minu pühadus," — naeris kunstnik ja see naer oli inimese...

Kui kunstnik loobunud, istus naine üksi videvikus ja nuttis. Ta nuttis kunstniku pärast, kes inimeseks saanud.

Sest nüüd polnud tal enam kedagi oma südames kanda... Ja kellegi peale mõelda... Ja keegi ei tulnud enam tema juurde, ei suudelnud tema käsi ja huuli, ei pannud nagu laps oma pead tema rinnale ja ei sosistanud võrdlematus õrnuses:

„Sina, minu pühadus... minu pühadus..."

* * *

Kord oli meri ühe olevuse kaldale uhtunud. Õnnetu inimene, arvasid möödakäijad. Kuid nad eksisid. See oli ainult kunstnik, kes inimeseks tahtis saada ja selle kätte suri.

1911.

Sisu